

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
YAYINLARI
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY

OLBA XXIX (Ayrıbasım / Offprint)

KAAM YAYINLARI

OLBA

XXIX

© 2021 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 18698

OLBA dergisi;

ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST

ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir. Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

The articles are evaluated by referees. The legal responsibility of the ideas, opinions and scientific evaluations are carried by the author.

OLBA dergisi, Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.

Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of the Mersin University

(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the Mersin University

(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according to the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri

Other Correspondance Addresses

Tel: +90 324 361 00 01 • 14730 / 14734

Fax: +90 324 361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

Baskı / Printed by

Sonsöz Gazetecilik, Matbaacılık, Rek. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti.

İvedik Mah. Matbaacılar Sit. 1341. Cad. No: 56-58 İvedik OSB - Yenimahalle / ANKARA

Tel: +90 312 394 57 71 Fax: +90 312 394 57 74 • Sertifika No: 18698

Grafik / Graphic

Digilife Dijital Basım Yay. Tan. ve Org. Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Güvenevler Mah. 1937 Sk. No.33 Yenişehir / MERSİN

Tel: +90 324 231 14 16 • www.digilifemersin.com

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM) YAYINLARI-XXIX
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY (KAAM)-XXIX

Editörler

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

OLBA Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Marion MEYER (Viyana Üniversitesi)
Prof. Dr. Susan ROTROFF (Washington Üniversitesi)
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İ. Hakan MERT (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Eda AKYÜREK-ŞAHİN (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Yelda OLCAY-UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)

MERSİN

2021

İçindekiler / Contents

Gülsün Umurtak – Fatih Çongur The Early Bronze Age II Settlement at Bademağacı Höyük: An Evaluation of the Pottery and Beak Spouted Jugs (<i>Bademağacı İlk Tunç Çağı Yerleşmesi: Çömlekçilik ve Gaga Ağzılı Testiler Üzerine Bazı Değerlendirmeler</i>)	1
Mahmut Bilge Baştürk – Elif Baştürk A Bronze Bowl with Swivelling Handle from Şarhöyük – Dorylaion (<i>Şarhöyük – Dorylaion’dan Döner Halka Kulplu Tunç Bir Kap</i>)	25
Elif Genç Tilbaşar Erken Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri Üzerine Bir Değerlendirme (<i>An Evaluation on the Early Bronze Age Terracotta Figurines of Tilbaşar</i>)	47
Éric Jean The ‘Hilani’: A Late Bronze Age Amuq-Cilician or Syro-Cilician Architectural Tradition? (<i>‘Hilani’: Bir Geç Tunç Çağı Amuq-Kilikia veya Syro-Kilikia Mimari Geleneği?</i>)	77
K. Serdar Girginer Tatarlı Höyük’ten Geç Hitit Çağı’na Ait Bir ‘Sürme Kutusu’ (<i>A ‘Kohl Box’ from the Neo-Hittite Period from Tatarlı Höyük</i>)	109
Daniş Baykan MÖ 1. Binde Makara Küpeler: Tanımlama ve Tespit (<i>Ear Spools from 1st Millennium BC: Definition and Identification</i>)	137
Gül Işın – Hacer Sancaktar Arykanda - Arif Kale’den Hayvanlar Eşliğindeki Tanrıça Heykelciği (<i>Goddess Figurine with Animals from Arykanda - Arif Kale</i>)	167
Mustafa Şahin Knidos Yuvarlak Tapınak Terası Pişmiş Toprak Adak Protomları (<i>The Terracotta Votive Protoms from the Round Temple Terrace at Cnidus</i>)	189
Sabri Arıcı Myrleia/Apameia’dan (Bursa/Mudanya) Bir Bronz Çocuk Heykeli (<i>Eine Bronze Kinder-Statue aus Myrleia/Apameia (Bursa/Mudanya)</i>)	227

Hasan Kasapoğlu – Cevat Başaran Parion Odeionu’nda Bulunan Artemis/Diana Heykeli (<i>An Artemis/Diana Statue from the Odeon of Parion</i>)	245
Şehnaz Eraslan – Ahmet Ali Altın Nikaia’dan (İznik) Alışılmışın Dışında Bir Sütunlu Lahit (<i>An Extraordinary Columnar Sarcophagus form Nikaia</i>)	269
Deniz Kaplan – İ. Ethem Koçak – Ali Alkan Kappadokia’da Bir Anıt: Ozan Köyü Anıt Mezarı ve Legio XII Fulminata (<i>Monument from Kappadokia: Monumental Tomb in Ozan Köyü and the Legio XII Fulminata</i>).....	287
Murat Taşkiran Son Araştırmalar Işığında Sillyon Roma Hamamı (<i>The Roman Bath at Sillyon in the Light of Recent Researches</i>)	313
Bilge Hürmüzlü – Burak Sönmez A New Member of the Late Roman D Koiné? A New Red-Slipped Pottery Group Found at Seleukeia Sidera (<i>Geç Roma D Koinési’nin Yeni Bir Üyesi mi? Seleukeia Sidera’da Ele Geçen Yeni Bir Grup Kırmızı Astarlı Seramik</i>)	349
Burhan Varkıvanç – Hülya Kökmen-Seyirci Cumanın Camii’ndeki Erken Bizans Dönemi Paye Başlıkları (<i>Pier Capitals Dated to the Early Byzantine Period in Cumanın Camii</i>)	363
Vedat Keleş – Kasım Oyarçin Parion Tiyatrosu Hyposcaenium Bölümü’nden Ele Geçen Geç Roma Dönemi Sikkeleri Üzerine Değerlendirmeler (<i>Evaluations on Late Roman Coins Recovered from the Hyposcaenium Section of the Theater in Parion</i>)	391
Erkan Kurul Eskiçağ Thalassografisi Çerçevesinde ‘Ege Denizi’ Adlandırmaları (<i>Naming the ‘Aegean Sea’ within the Scope of Ancient Thalassography</i>).....	423
Savaş Dinçer Lenger Price 2803: Reattribution of a Macedonian Regal Bronze Coin from Western Asia Minor to Tarsus in Cilicia (<i>Price 2803: Küçük Asya’nın Batısına Atfedilen Bir Makedon Krali Bronz Sikkenin Tarsus’a (Kilikya) Reatribüsyonu</i>).....	445

Mehmet Alkan – İlker Işık	
Savatra Antik Kentinden Yeni Adak Yazıtları (<i>New Votive Inscriptions from the Ancient City of Savatra</i>).....	457
Gülcan Kaşka – Elif Akgün-Kaya	
Apollonia'dan Yeni Bir Onurlandırma Yazıtı: Cornutus Sülalesinin Değerlendirilmesi (<i>A New Honorary Inscription from Apollonia: An Assessment of the Cornuti Family</i>).....	475
Elif Alten-Güler	
Perge'den Üç Yeni Yazıt (<i>Three New Inscriptions From Perge</i>).....	491

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI 'OLBA'

Amaç

Olba süreli yayını; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Ortadoğu'ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Arkeolojik çalışmalarda sadece belli bir alan veya bölge ile sınırlı kalmaksızın 'Eski Çağ Bilimleri'ni birbirinden ayırmadan ve bir bütün olarak benimseyerek bilim dünyasına değerli çalışmaları sunmayı amaçlamaktadır.

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayı sonunda gönderilmiş olması gerekmektedir.

1998 yılından bu yana basılan Olba; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Ortadoğu'ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ile Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi alanlarında yazılmış makaleleri kapsamaktadır.

Yayın İlkeleri

1. a- Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
b- Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
c-Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
d-Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:
 - a) Metin içinde her cümlelerin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.
 - b) Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.

c) Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).

d) Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inchriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar ve makaleler için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece "fig." kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).

5. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
6. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
7. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
8. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
9. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
10. Metin, figürler ve figürlerin dizilimi (layout); ayrıca makale içinde kullanılan özel fontlar 'zip'lenerek, We Transfer türünde bir program ile bilgisayar ortamında gönderilmelidir; çıktı olarak gönderilmesine gerek yoktur.
11. Figürlerde çözünürlük en az 300 dpi; format ise tif veya jpeg olmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is the end of November each year.

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology of Asia Minor, the Mediterranean region and the Near East.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in Word programs.
 - b. The text should be written in 10 puntos ; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos ‘Times New Roman’ (for PC and for Macintosh).
 - c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continuous numbering.
 - d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choices (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a) One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b) The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c) The indication fig.:
 - *It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);
 - *If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

- d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).
3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’ part. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books and articles):

Richter 1977, 162, fig. 217.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviaton should not be used).
5. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
6. A list of figures should take part at the end of the article.

7. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
8. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
9. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German.
10. Figures should be at least 300 dpi; tif or jpeg format are required.
11. The article, figures and their layout as well as special fonts should be sent by e-mail (We Transfer).

TİLBAŞAR ERKEN TUNÇ ÇAĞI PİŞMİŞ TOPRAK FİĞÜRİNLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Elif GENÇ *

ABSTRACT

An Evaluation on the Early Bronze Age Terracotta Figurines of Tilbaşar

The Early Bronze Age terracotta figurines unearthed during four-year rescue excavations between 2015 and 2018 in the Southern Lower Town of Tilbaşar, which is located near the Gündoğan neighborhood of the Oğuzeli town in the province of Gaziantep, are the main theme of this study. Of the 36 figurines in total, 10 are have an anthropomorphic form and the other 26 are formed in a zoomorphic style. All of the figurines are handmade. Almost all of them are broken. Only 19 figurines could be related to the stratum. These came from the contexts belonging to the last two layers of the Early Bronze Age (Levels 4 and 5, 2.300/2.200-2.100/2.050 BC) extending from the street and its surroundings. Others are finds from uncertain contexts. Anthropomorphic figurines are divided into two main types in terms of face, neck, and hairstyles (Type 1 and Type 2). In Type 1, the design is characterized by short notches, as in Type 2, body details were created by adding clay pieces. Type 2 has also four subtypes. Simply hand-made zoomorphic figurines consist of four-legged bovine animal models. The zoomorphic figurines, which probably represent a bull, have two subtypes, roughly shape and elaborately prepared ones. The discovery of a large number of terracotta figurines during the rescue excavations at Tabqa and Tishrin Dam projects in the Middle Euphrates region of Syria increased the number of studies on this subject. The majority of the Early Bronze Age figurines, most of which have been published, consist of fragments. The number of those who are intact is few. The Tilbaşar anthropomorphic figurines show similarities with the figurines of MAI 2-3, MA II-III and MA V 2a, which are described by Leila Badre as the Euphrates ones, and with the figurines MEFT A 01a and MEFT A 02 of Ferhan Sakal. These consist of male and female figurines with the pillar-shaped lower body, standing, hands-on chest or short arms, distinctive hair and necklace decoration. The terracotta figurines are spread across a wide geography including the Euphrates valley and also the area between the Balikh and Habur River valleys. The core area of this type is the Tabqa region between Tell es-Sweyhat and Tall Bi'a. Figurines are seen in the region during the second half of the 3rd millennium BC. The standardization process of the Early Bronze Age pottery of the Middle Euphrates valley is also observed in the terracotta figurines. The only ancient site in Turkey, including many subtypes of the MEFT A 02 figurines as the regional representatives with the pillar-shaped lower body, flat upper body, distinctive shoulders, elaborate hairstyle, and neckwear is Tilbaşar. There is no difference between this type and the type 2 of Tilbaşar in terms of production technique and stylistic features. These arti-

* Dr. Elif Genç, Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 01330 Balcalı/Adana-TR. E-posta: egenc@cu.edu.tr. Orcid No: 0000-0003-0508-7267.

facts should represent the products of regional art as if they were handed by the same master. The figurines are defined as objects that serve a range of purposes from liturgical objects of temples to personal belongings and are unearthed in the public and the domestic areas. The distribution of the Middle Euphrates-type Early Bronze Age figurines in the settlement indicates that they mostly came from private residences and public areas. Tilbaşar figurines also came from residences and public areas of the quarters located near the city wall of the Lower Town, all having secular characteristics. The figurines from the latest two layers of the Early Bronze contexts in Tilbaşar indicate common features with the Middle Euphrates valley settlements in terms of stylistic features, finding condition and history. Tilbaşar figurines present a production similar to the clay repertoire of the Middle Euphrates valley (between Tishrin and Tabqa) in Syria and also reflects the common belief system and visual art of this region. In this study it is not aimed to discuss the meaning and iconography of figurines; the study deals with their typology, their distribution in the settlement and geographic spread.

Keywords: Tilbaşar, Early Bronze Age, Middle Euphrates Valley, Figurine, Terracotta.

ÖZ

Gaziantep ili, Oğuzeli ilçesi, Gündoğan mahallesi yakınlarında yer alan Tilbaşar'ın Güney Aşağı Şehri'nde, 2015-2018 yılları arasında dört yıl süren kurtarma kazıları sırasında ele geçen Erken Tunç Çağı'na ait pişmiş toprak figürinler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Toplam 36 adet figürinden 10'u insan, 26'sı hayvan biçimindedir. Bunların tamamına yakını kırıktır. Figürinlerden sadece 19'u tabakaya bağlı olarak ele geçmiştir. Bunlar Erken Tunç Çağı'nın son iki tabakasına ait (4. ve 5. tabaka, MÖ 2.300/2.200-2.100/2.050) mekânlardan, sokak ve çevresinden gelmiştir. Diğerleri yüzey ve tabaka dışı buluntulardır. İnsan figürinlerini yüz, boyun ve saç tasarım biçimi bakımından iki ana tipe ayırmak mümkündür (Tip 1 ve Tip 2). Tip 1'de söz konusu tasarım kısa çentiklerle düzenlenirken, Tip 2'de vücut detayları kil parçalarının eklenmesi ile oluşturulmuştur. Tip 2 ayrıca kendi içinde dört alt tipe ayrılabilir. Basitçe elde şekillendirilen hayvan figürinleri dört ayaklı sığır türü hayvan modellerinden oluşur. Olasılıkla boğayı temsil eden hayvan figürinleri kabaca şekillendirilenler ve özenli hazırlananlar olmak üzere iki alt tipe sahiptir. Suriye'nin Orta Fırat bölümünde inşa edilen Tabqa ve Tishrin Baraj bölgesi kazıları sırasında çok sayıda pişmiş toprak figürinin ele geçmesi, bu konu ile ilgili çalışmaların sayısını arttırmıştır. Çoğu yayımlanmış olan Erken Tunç Çağı figürinlerinin büyük bölümü gövde parçalarından kırılmış olup, sağlam örnek sayısı fazla değildir. Tilbaşar insan figürinleri Leila Badre'nin Fırat Bölgesi figürinleri olarak tanımladığı MAI 2-3, MA II-III ve MA V 2a ile Ferhan Sakal'ın MEFT A 01a ve MEFT A 02 figürin tipleri ile benzerlikler göstermektedir. Ayakta durur pozisyonda gösterilen insan figürinlerinin gövdeleri sütun biçimli olup, küt biçimlendirilmiş kollara veya göğüs hizasında ellere sahiptir. Kadın ve erkeği temsil eden figürinlerin saçları ve boyunlarındaki koşyeleri belirgindir. Pişmiş toprak figürinler Orta Fırat Vadisi boyunca, Balikh ve Habur Nehir Vadileri arasında kalan alan da dahil olmak üzere geniş bir coğrafyada yayılım gösterir. Söz konusu figürin tipleri Suriye'de Tell es-Sweyhat ve Tall Bi'a gibi Tabqa Barajı kazılarında diğer yerlere nazaran sayıca daha fazladır ve bölgede MÖ 3. binin ikinci yarısı boyunca görülmektedir. Orta Fırat Erken Tunç Çağı çanak-çömleğinde görülen standartlaşma, söz konusu bölgenin pişmiş toprak figürinlerinde de gözlenmektedir. Sütun benzeri alt gövde, yassı üst gövde, belirgin omuz, zengin saç modeli ve boyun takıları bakımından bölgesel stili temsil eden MEFT A 02 tipi figürinlerinin Türkiye sınırı içinde birçok alt tipini bir arada barındıran tek yerleşim yeri Tilbaşar'dır. Söz konusu figürin tipi ile Tilbaşar'ın Tip 2 figürini arasında üretim tekniği ve üslup özellikleri bakımından hiçbir fark yoktur. Bunlar aynı ustanın elinden çıkmış gibi bölgesel sanatın ürünlerini temsil ediyor olmalıdır.

Figürinler, ibadet nesnelere, dünyevi eşyalara kadar bir dizi amaca hizmet eden, kamusal ve halkın yaşam alanlarından ele geçen objeler olarak tanımlanır. Orta Fırat Erken Tunç Çağı figürinlerinin yerleşim içi dağılımı onların daha çok halkın özel konutlarından, ortak kullanım alanlarından geldiğini göstermiştir. Tilbaşar figürinleri de Aşağı Şehrin kent suruna yakın alanında yaşayan halkın konutlarından ele geçmiştir. Konutların tamamı profan yapılarıdır. Tilbaşar'ın Erken Tunç Çağı'nın son iki tabakasından gelen figürinlerinin stil özellikleri, buluntu durumları ve tarihi bakımından Orta Fırat Vadisi yerleşim yerleri ile ortak özellikler göstermektedir. Tilbaşar figürinleri, Suriye'nin Orta Fırat bölümü (Tishrin ve Tabqa arası) kil repertuarına benzeyen bir üretimin kanıtını sunmakta, aynı zamanda söz konusu bölgenin ortak inancını ve görsel sanatını yansıtmaktadır. Bu çalışma figürinlerin anlam ve ikonografisini tartışmamaktadır; onların tipolojisini, yerleşim içi dağılımını ve coğrafi yayılımını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tilbaşar, Erken Tunç Çağı, Orta Fırat Vadisi, Figürin, Pişmiş Toprak.

I. Giriş

Tilbaşar¹, Türkiye-Suriye sınırının yaklaşık 18 km kuzeyinde, Gaziantep ili, Oğuzeli ilçesi, Gündoğan mahallesi yakınlarında yer almaktadır (fig. 1). Yerleşme, Fırat Nehri'nin batı kollarından biri olan Sacır Suyu'nun suladığı nemli ovaya (Tilbaşar Ovası) hâkim bir konumda olup, Mezopotamya, Suriye, Akdeniz kıyıları ve Anadolu içlerine uzanan önemli ticaret yollarının kavşağında bulunmaktadır². İki aşağı şehri ile birlikte yaklaşık 56 hektarlık (55.7ha) bir alana sahip olan Tilbaşar 19. yüzyıldan itibaren birçok araştırmacı tarafından ziyaret edilen bölgenin en büyük yerleşim yerlerinden biridir³ (fig. 2). Yerleşmedeki ilk sistemli kazı Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında ve C. Kepinski'nin bilimsel danışmanlığında 1995 yılında başlatılmış ve 2006 yılına kadar kesintili olarak devam etmiştir⁴. Dokuz yıl aradan sonra, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün Sacır Suyu üzerinde yapımına başladığı Doğanpınar Barajı Projesi ile baraj suyu etki alanında kalacak olan kültür varlıklarının korunmasına yönelik çalışmalar kapsamında Tilbaşar'da kazılara tekrar başlanmıştır. 2015-2018 yılları arasında, Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında ve bu metnin yazarının bilimsel sorumluluğunda gerçekleşen ve dört yıl süren kurtarma kazıları sadece baraj suyundan etkilenen Güney Aşağı Şehrin doğu bölümünde

1 Günümüzde yöre halkı tarafından "Tilbaşar" veya "Tilbaşar" olarak adlandırılan yerleşim, Orta Çağ'da (MS 11.-13. yy) "Tell Başir" adı ile bilinmekteydi. Tell Başir'in eski adı, Yeni Assur kralı III. Salmanasar yazıtlarında geçen "Til-Basere" ile ilişkilendirilmektedir. Klasik Çağ'da adı bilinmez, fakat Tabulu Peutingeria'da, Tigranokerta'dan 15 Roma mili mesafede bir "Thalbasaris"ten söz edilir. Orta Çağ'da, kentte oturanların çoğu Hristiyan Ermenileriydi. Ermeniler buranın adı olan "T'ipashar"ı Ermenicede "Müjde tepesi" anlamına gelen "T'il Aveteaç"ı kullandı. Latin Doğulu tarih yazarı Guillaume de Tyr (MS 1130-1185) bu şehirden "Turbessel" olarak bahsederken, Anadolu Selçuklu yönetiminde bulunan tarihçi Süryani Katolikosu Gregory Abü'l-Farac (MS 1225-1286) "Tel Beşir" olarak bahsetmektedir. Osmanlı arşivinde bulunan Antep Sancağına ait tapu tahrir defterinde (943/1536) kentin adı "Tel-Başir" olarak geçmektedir. Karacaoğlan ve Nazım Hikmet'in şiirlerine de konu olan yerleşimde 2015-2018 yılları arasında, Gaziantep Müze Müdürlüğü Başkanlığında yürütülen kurtarma kazılarında, yöre halkının kullandığı gibi "Tilbaşar" adı tercih edilmiştir. Kentin ismi ile ilgili kaynaklar için bk. Abü'l-Farac 1950, 501; Sachau 1883, 163; Schiffer 1907, 27; Hogarth 1908, 174; von der Osten 1930, 75-77; Archi v.d. 1971, 95-97; Honigmann 1979, 145-147; Alkım 1969a, 40; Özkılınç v.d. 2000, 2-3.

2 Özgüç 1963, 98; Alkım 1969b, 280-281; Mellink 1989, 323.

3 Sachau 1883, 163-165; Hogarth 1908, 174-176; von der Osten 1930, 75-77; Archi v.d. 1971, 95-97.

4 Kepinski 2005, 145; Kepinski 2012, 37.

yürütülmüştür⁵ (fig. 2).

Yapılan çalışmalar höyükteki kültür dolgusunun uzun bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Geç Neolitik Dönem'in sonlarında başlayan iskân⁶, Geç Kalkolitik Dönem'den (ca. MÖ 3.400) Orta Tunç Çağı'nın sonlarına kadar (ca. MÖ 1.600) kesintisiz devam etmiştir. Uzun bir aradan sonra Demir Çağı'nda kısa süreli iskânlar yaşanmış ve sonrasında Orta Çağ'ın önemli kentleri arasında yerini almıştır⁷. Tilbaşar'da tespit edilen kültür tabakaları birçok farklı tarihsel sürecin varlığını gözler önüne sermektedir. İlk iskândan itibaren zaman içinde merkezi yerel idarenin ortaya çıkışı, yaşanan anlaşmazlıklar, göçler ve ekonomik farklılıklar Tilbaşar'ın boyutları ve önemi ile ilişkili değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur⁸. Söz konusu tarihsel süreçler, Tilbaşar'ın Tunç çağları boyunca önemli ara kesitlerinin varlığı ile ortaya konmaktadır. İlk büyük kentsel dönüşümün yaşandığı Erken Tunç Çağı'nda (yaklaşık MÖ 2.700/2.600 - 2.300/2.200, ETÇ II-IVA⁹) kent iki aşağı şehri ile birlikte en geniş sınırlarına ulaşırken (56 ha), dönemin son çeyreğinde meydana gelen yangın tahribatıyla birlikte yerleşim düzeninde bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Kentin her iki aşağı şehrinde yaklaşık MÖ 2300/2200'lerde yaşanan yangın¹⁰ ile Güney Aşağı Şehri çevreleyen kent surunun tahribatı¹¹ aynı olayın izlerini barındırıyor olabilir. Eğer bu olasılık doğru kabul edilirse bütün kenti etkileyen bir yıkımdan söz edilebilir. Zira bu tahribattan sonra kentin boyutlarında küçülme meydana gelmiş; Kale ve Kuzey Aşağı Şehir'de iskân devam ederken, Güney Aşağı Şehrin büyük bir bölümü terk edilmiş, sadece doğu kısmında iskân bir veya iki yüzyıl daha devam etmiştir¹² (MÖ 2.300/2.200 - 2.100/2.050, ETÇ IVB¹³). Tilbaşar'ın yangın tahribatına benzer şiddetli yakımlar Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya'nın kentlerinde de yaşanmış olup¹⁴, söz konusu yıkım olayları yazılı belgelerde bahsi geçen Akkad Devleti'nin askeri çatışmalarına dayandırılmıştır¹⁵. MÖ 3. binyılın sonlarında söz konusu bölgelerde yaşanan siyasi çatışmalar, bunun toplumlar üzerindeki sosyal ve ekonomik etkileri ve iklimsel değişikliklerin de tetiklenmesi sonucunda birçok kent tahrip edilmiş, küçülmüş

5 Genç – Uysal 2017, 293-304; Genç 2018, 159-172; Genç – Yıldız Köse 2019, 565-580; Genç 2020, 181-194.

6 Tilbaşar'ın en eski dönemine ait veriler Kuzey Aşağı Şehir'de yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Bk. Breniquet 1998, 147-152.

7 Schiffer 1907, 27; Kepinski-Lecomte 1996, 203-204; Kepinski 2005, 145.

8 Kepinski 2007a, 152.

9 Orta Fırat ETÇ kronolojisi araştırmacılara göre farklı alt birimlerde incelenmiştir. MÖ 2.700/2.600-2.300/2.200 tarihleri Suriye konolojisine göre ETÇ II-III ve IVA, geleneksel Anadolu kronolojisine göre ETÇ II ve IIIa (Marro 2000, 487; Gerber 2000, 214; Gerber 2005, 6; Peltenburg 2007, 19; Ökse 2011, 263); ayrıca Safha 2 sonu, 3-4 (Cooper 2006, 8-20) ve ARCANE-EME 2 sonu, 3-4 (Finkbeiner v.d. 2015a, 15; Decker v.d. 2015, 420).

10 Kepinski 2007b, 335; Genç 2020, 184-185.

11 Genç 2020, 182-183. Kent surunun temel taşlarını tahrip ederek yıkıntuları içine yerleştirilen bir ETÇ küp mezarından (TH17.CF960.L10) elde edilen karbon analiz sonucu %95.4 olasılıkla MÖ 2.480-2.332 ve 2.326-2.300 tarihlerini vermiştir. Sadece bir örnekten elde edilen bu tarihlerin başka örneklerle de onaylanmaya ihtiyacı vardır.

12 Kepinski 2007a, 154-155; Kepinski 2007b, 338; Genç 2020, 185.

13 Suriye kronolojisine göre ETÇ IVB, Anadolu kronolojisine göre ETÇ IIIa (Marro 2000, 487; Gerber 2000, 214; Gerber 2005, 6; Peltenburg 2007, 19; Ökse 2011, 263); ayrıca Safha 5 (Cooper 2006, 20-23) ve ARCANE-EME 5 (Finkbeiner v.d. 2015a, 15; Decker v.d. 2015, 420).

14 Schwart 2007, 49-50, 53-59, Fig.2, 5-7,10; Marro – Kuzucuoğlu 2007, 585, map 4.

15 Sallaberger 2007, 422-424, 429-430, 450, Fig. 1-2.

veya terk edilmiştir¹⁶.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan pişmiş toprak figürinler, Güney Aşağı Şehrin doğu bölümünde yürütülen kurtarma kazıları sırasında ele geçmiştir. Güney Aşağı Şehir yaklaşık 900x400 metre genişliğe ulaşan bir alana yayılmaktadır. Söz konusu alan 1.5 km uzunluğundaki sur yükseltisi ile çevrilidir¹⁷. Aşağı Şehrin tam ortasından geçen modern yol, alanı kuzey ve güney yönde ikiye bölmektedir. Modern yolun kuzeyinde, eski kazı heyeti tarafından “J Alanı” olarak tanımlanan kesimde üç tabakadan oluşan Erken Tunç Çağı (ETÇ) iskânı tespit edilmiştir¹⁸. Modern yolun güneyinde tarafımızca gerçekleştirilen kazılarda, ETÇ’ye tarihlenen biri yangın geçirmiş beş tabaka saptanmıştır. Ana kaya üzerindeki 1. tabaka MÖ 3. binyılın ikinci çeyreğine kadar geriye gitmektedir (TILB IIIB). Üstteki 2. ve 3. tabaka MÖ 3. binyılın ortaları ve ikinci yarısı başlarına (TILB IIIC), 4. ve 5. tabaka MÖ 3. binyılın son yüzyıllarına (TILB IIIC ve IIID) tarihlenmiştir¹⁹. 1.-3. tabakalarda pişmiş toprak figürinlere rastlanmazken, 4. ve 5. tabakalarda pişmiş toprak figürinler ele geçmiştir.

Figürinlerin ilk görüldüğü 4. tabaka yerleşimi, sokağın yanına kümelenmiş çok odalı konutları ile planlı bir kent görünümünü sergilemektedir. Konutlar, kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanan ana sokağın güneyinde yer almaktadır. Söz konusu alanda toplam yedi konut açığa çıkarılmıştır (fig. 3). Bunlardan A ve C konuları diğerlerine göre daha iyi korunmuştur. *A Konutu* altı odalı, *C Konutu* ise dört odalıdır. Birbirine bitişik konutlarda taş örgülü duvarlar 35-40 cm yüksekliğe kadar korunmuştur. Duvarların üst örgüsü ayrıca kerpiç ile yükseltilmiş olmalıdır. Mekânların tabanları çakıl taşlarıyla döşenip üzeri kil ile sıvanmıştır. Yerleşme yaklaşık MÖ 2.300-2.200’lerde²⁰ şiddetli yangınla yıkıldıktan sonra aynı alan kısa süre içinde yeniden iskân edilmiştir. 5. tabaka ETÇ’nin son yerleşmesidir. Söz konusu tabakanın yerleşim düzeninde bir önceki tabakaya göre büyük bir değişiklik gözlenmemiştir. Değişiklik sadece konutların hafif değişen yönlerinde ve 2.20 m’ye genişleyen ana sokakta izlenebilmektedir (fig. 4). Bu tabakada birbirine bitişik olarak sokağın iki yanına konumlanmış durumda 11 konut açığa çıkarılmıştır. Bu tabakada *D Konutu* en iyi korunandır. Kil sıvalı tabanları, taş örgülü duvarları ve söve taşları bulunan kapı yerleri iyi durumdadır.

II. Tilbaşar Pişmiş Toprak Figürinlerinin Tipolojisi

Güney Aşağı Şehir’de dört yıl süren kurtarma kazıları sırasında Tunç Çağı’na tarihlenen toplam 52 adet pişmiş toprak figürin ele geçmiştir. Bunlardan 36’sı ETÇ’ye aittir. Tamamı el yapımı olan ETÇ figürinlerinin 10’u insan, 26’sı hayvan biçimlidir. Bunların tamamına yakını kırıktır. İnsan figürinleri baş, gövdenin üst ve alt parçalarından oluşmaktadır. Hayvan figürinlerinden sadece üçünün, boynuz ve bacaklarında kırılmalardan oluşan eksiklikler dışında, gövdeleri sağlam durumdadır. Figürinlerden 19’u tabakaya bağlı olarak ele geçerken, diğerleri herhangi bir tabakaya

16 Marro – Kuzucuoğlu 2007, 584-586, map 4; Schwart 2007, 62.

17 Aşağı Şehri çevreleyen yükseltide yapılan kazılarda Erken Tunç Çağı kent surununun 163 m’lik bölümü açığa çıkartılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Genç 2020, 182-183, fig. 6.

18 Kepinski-Lecomte 2002, 23; Kepinski 2012, fig. 3.

19 Genç 2020, 184-185.

20 Genç 2018, res. 8.

bağlı olmaksızın yüzeyden veya kontekst dışı olarak ele geçmiştir. Tabaka dışı buluntulardan sekizi yerleşim alanından, yedisi sur alanından ve ikisi de batı sondajından gelmiştir. Tabakası belli olan 19 figürinden on bir tanesi 5. tabakadan, sekizi de 4. tabakadan ele geçmiştir. 5. tabakaya ait dört insan figürünü mekân içi ve dışı alanlardan gelirken, yedi hayvan figürünün üçü mekân içi, biri mekân dışı ve üçü de sokaklardan ele geçmiştir. 4. tabakaya ait dört insan ve dört hayvan figürünü mekân içi ve mekân dışı alanlarda bulunmuştur (fig. 3-4. 8).

II.1. İnsan Figürinleri

İnsan figürinlerinden sekizi baş ve/veya üst gövde parçasına, ikisi alt gövde parçasına aittir. Figürinler bu çalışmada iki ana tip altında ele alınmaktadır. Bu iki ana tipi birbirinden ayıran en belirgin özellik, figürinlerin yüz, boyun ve saç tasarım biçimidir. Tip 1’de söz konusu tasarım kısa çentiklerle düzenlenirken, Tip 2’de kil parçalarının eklenmesi ile oluşturulmuştur. Her iki tip, hamur yapısı ve pişme derecesi bakımından da birbirinden farklılık göstermektedir. Tip 1 iri taneli katkılı hamura sahip olup, orta derecede pişirilmiştir. Tip 2 içinde kümelenen örneklerin hamurları ise ince elenmeleri ve yüksek ısıda pişirilmelerinden dolayı bunların bir önceki gruba nazaran daha özenli yapılmış olduğu izlenimi oluşturmaktadır. Tip 1’e ait sadece bir örnek bulunmaktadır; diğerleri Tip 2’ye aittir. Tip 2 de kendi içinde kol, baş ve saç tasarımı bakımından birkaç alt tipe ayrılır.

Tip 1: (fig. 5a; fig. 7a): Tip 1 figürünü 4. tabaka *C Konutu*’nun batısındaki alandan ele geçmiştir (fig. 3). Figürünün başı ve üst gövdesinin sadece sağ yarısı korunmuştur. Üst gövde iki ayrı parçadan oluşur. Kol, gövdeden çekilen kil parçası ile şekillendirilmiş ve kolun dış hat çizgisi belirtilmiştir. Kol dirsekten büküldür ve eli karnı üzerindedir. Parmaklar üç yiv ile birbirinden ayrılan dört kabartı biçimindedir. Göğüsler iki yuvarlak kil topağının eklenmesi ile oluşturulmuş ve bunların ortası delinmiştir. Kafa arkaya doğru çekilerek uzatılmış, başın arkası ve boyun çevresi kısa çentiklerle donatılmıştır. Yüzdeki göz ve ağız gibi ayrıntılar çizgi ve çentikler ile gösterilmiştir. Gözler aşağı çekik, ağız ise açık görünmektedir. Kulaklar yana doğru çekilen kil ile basitçe şekillendirilmiştir. Yandan sıkıştırılmış burun öne doğru çıkıntı yapmaktadır. Çene gösterilmemiştir. Hamuru taşçık, kum ve kireç katkılıdır. Farklı boyutlarda olan katkılar dış yüzeyden rahatlıkla görülebilmektedir. Orta derecede pişirilen figürünün dış yüzeyinde kaba bir düzeltme izi bulunmaktadır.

Tip 2 (fig. 5b-h; fig. 7b-f): Bu grup altında ele alınan yedi figürin sadece baş veya başa sahip olan ya da olmayan gövdenin üst kısımlarından oluşmaktadır. Figürinlerin ikisi 4. tabakadan, dördü 5. tabakadan ele geçmiştir (fig. 3-4. 8). Sadece bir figürin tabaka dışı buluntudur (fig. 5, e). Figürinler devetüyü ve pembe renkte çok iyi elenmiş hamurdan biçimlendirilmiş ve yüksek ısıda pişirilmiş olup, az miktarda kum ve mikanın katıldığı saptanmıştır. Tip 2 kendi içinde saç stili, başlık ve kol duruşuna göre dört alt tipe ayrılmaktadır.

Tip 2a (fig. 5b-e; fig. 7b-c): Bu tipte dört figürin bulunmaktadır. Bunlar sadece baş (fig. 5b), başlı üst gövde (fig. 5c) ve başsız üst gövde parçasından oluşur (fig. 5d-e).

Bunlardan biri 4. tabaka *C Konutu*'nun 3 nolu odasından (fig. 5b), ikisi 5. tabaka *K Konutu*'ndan (fig. 5c) ve *F Konutu*'nun 3 nolu odasından (fig. 5d) ele geçmiştir. Batı sondajından gelen figürin ise tabaka dışı buluntudur (fig. 5e). Bu gruba giren figürinlerin en belirgin özelliği yassı gövdeli ve geniş omuzlu olmalarıdır. Eller, belirgin olmayan göğüs hizasında gösterilmiştir. Saç, göz ve kolye beden biçimlendirildikten sonra eklenti olarak gövdeye yapıştırılmıştır. Saçların bir kısmı arkada topuz yapılmış, bir kısmı da her iki yandan, kulakların önünden (fig. 5b) veya üstünden (fig. 5c) aşağı doğru dökülmektedir. İki örneğin de boyun kısmında yer alan iki sıralı kolyenin üst bölümüne doğru yönelen küçük bir çıkıntı dikkat çekmektedir (fig. 5c-d). Saç ve kolye kısa çentiklerle bezelidir. Gözler ya tek bir yuvarlak (fig. 5b) ya da iç içe geçirilen iki kil topağından oluşur (fig. 5c). Bunların ortası deliktir. Sadece bir örnekte çizilerek yapılmış çatık saçlar görülmektedir (fig. 5b). Öne doğru çıkıntı yapan burnun ucu her iki örnekte de aşınmıştır. Ağız ve çene ise gösterilmemiştir.

Tip 2b (fig. 5f; fig. 7d): Bu grubun tek temsilcisi olan figürin 5. tabakaya ait olup, mekân dışı ele geçmiştir. Sonradan eklenmiş olduğu izlenimi veren ve ensede saç başı ile toplanmış uzun saça sahip başın üst kısmı düzdür. Saç bağı iki kısa kil parçası eklenerek yapılmış ve bunların ortası yiv ile belirginleştirilmiştir. Saç detayı kısa çentiklerle gösterilmiştir. Figürin uzun boyuludur. Yandan sıkıştırılmış dışa çıkık buruna sahiptir. Ağız gösterilmediği bu örnekte küçük çene sadece bir hat ile belirginleştirilmiştir. Gözler iç içe iki yuvarlak kil topağından oluşur ve gözbebekleri deliktir. Sonradan eklenen kil topak ile şekillendirilen kulaklar iridir ve kulağın alt bölümüne küpe kıvrımı yapılmıştır. Tip 2b diğer tiplere göre daha iri boyutta bir figürine aittir.

Tip 2c (fig. 5g; fig. 7e): Bu alt grubun tek örneği mevcuttur. Yüksek başlığa sahip figürin 4. tabakaya ait *D Konutu*'nun 3 numaralı odasında ele geçmiştir (fig. 3). Başında taca benzer yüksekçe bir başlık vardır. Arka kısımda başlığı sınırlayan herhangi bir iz bulunmaz iken, başlığın ön kısmında biri kopmuş iki yatay bant yer almaktadır. Kulakların arkasından aşağı doğru dökülen saçlar düz ve uzundur. Saç detayı yan yana dizili noktalardan oluşan dikey hatlar şeklindedir. İri kulaklar sonradan eklenmiştir. Kulağın alt bölümünde küpe olabilecek bir kıvrım yer alır. Yandan sıkıştırılmış ve öne doğru çıkıntı yapan burnun ucu aşınmıştır. Gözler yuvarlak kil topağından olup ortası deliktir. Çene ve ağız gösterilmemiştir. Boynunda kilden yatay bir bant bulunur.

Tip 2d (fig. 5h; fig. 7f): Bu alt grubun temsilcisi 5. tabakanın *F Konutu*'nun 3 numaralı odasında ele geçmiştir. Baş kısmı eksik ve sadece gövdenin üst kısmı korunmuş olan figürinin yassı büst kısmında kollar kısa ve küt biçimde belirtilmiştir. Kolların üst bölümünde birer küçük kör delik bulunmaktadır. Boynunda tek sıra kolye sonradan eklenmiş kilden oluşur. Kolye kısa çentiklerle bezelidir.

Tip 1 ve Tip 2 alt gövde parçaları (fig. 5i-j): Alt gövde parçalarından biri 4. tabaka mekân dışı buluntusu iken, diğeri sur alanından gelmiştir (fig. 3. 8). Bunlardan biri yassı, diğeri yuvarlak kesitli sütun biçimli gövdelidir. Her ikisi de aşağıya doğru genişleyen bir kaideye sahiptir. Yassı formlu gövdenin altı düz, yuvarlak olanı içbükeydir. Ayrıca yuvarlak formlu gövde, muhtemelen elbise detaylarının verildiği, dikey yivlerle süslüdür.

II.2. Hayvan Figürinleri

Burada incelenen 26 adet hayvan figürinin yedisi 5. tabakadan, dördü 4. tabakadan ele geçmiştir. Geri kalan 15 figürin tabaka dışı buluntudur (fig. 8). Figürinler açık kahverengi hamurlu, taşçık, kum, kireç ve mika katkılı olup, orta ve yüksek ısıda pişirilmiştir. Figürinler arasında hamur yapısı ve pişme ısısı bakımından belirgin bir fark gözlenmez. Kırık parçalardan oluşan figürinler dört ayaklı hayvan türlerini temsil etmektedir. Bunların çoğu alt türlerini belirleyen özelliklerden yoksundur. Bu nedenle figürinleri türlerine göre sınıflamak zordur. Buna karşın, figürinlerin modellenme biçimi bakımından bazı farklılıklar göze çarpar. Hayvan figürinlerinin bir kısmı kabaca şekillendirilirken bir kısmı daha özenli hazırlanmıştır. Hayvan figürinleri şekillendirme biçimi bakımından iki tipte incelenmiştir (fig. 6).

Tip 1 (fig. 6a-c): Bu gruba giren figürinlerin başı, bacak ve kuyruk çıkıntıları kabaca şekillendirilmiş, uzuvların detayı ise verilmemiştir. Bu özelliklere sahip dört figürin bulunmaktadır. Bunlardan biri 5. tabaka *F Konutu 2* nolu odadan (fig. 6a), diğeri 4. tabaka *C Konutu*'nun batısındaki alandan ele geçmiştir (fig. 6c). Diğer iki figürin tabaka dışı buluntusu olup, kuzey surdan (fig. 6b) ve yerleşim alanından gelmiştir (fig. 8). Gövdeden çekilen kısa kuyruk üç örneğin ortak özelliğidir. Dört bacaklı hayvanları temsil eden figürinlerden ikisinin boynuz çıkıntısı yana doğru açılmaktadır (fig. 6a. c). Bunlar muhtemelen boğayı temsil ediyor olmalıdır.

Tip 2 (fig. 6d-f): Tip 2 figürinleri daha özenli hazırlanmış, göz ve burun deliği gibi detaylara yer verilmiştir. Toplam 11 figürin bu grup içinde değerlendirilmiştir. Bir önceki gruptakilere nazaran sayıca fazla olan bu grubun tüm örnekleri bir hayvanın bedeninden kırılmış parçalardan oluşmaktadır. Bunların dördü boynuz, altısı baş-boyun (fig. 6d-f) ve biri de arka gövde parçasından oluşur. 5. tabakadan ele geçen üç hayvan figürininden biri *J Konutu 3* nolu odadan, biri mekân dışından, biri de sokaktan ele geçmiştir. 4. tabakada bu tipe giren sadece bir figürin mekân dışı alandan gelmiştir (fig. 3-4). Geri kalan yedi figürin yerleşim ve sur alanından tabaka dışı buluntusu olarak ele geçmiştir (fig. 8). Güney sur alanından ele geçen figürinin yana açılan boynuzlarının ucu kırıktır (fig. 6d). Ağız açık gösterilen figürinin öne doğru çıkıntı yapan burnu üzerinde iki nokta ile belirlenmiş burun delikleri bulunmaktadır. 5. tabaka sokağından gelen bir örneğin göz detayı verilmiştir (fig. 6e). Gözler iki yuvarlak kil topağının eklenmesi ile yapılmıştır. Burun öne doğru çıkıntı yapmakta ancak ağız ve burun deliği gösterilmemiştir. Boynuzlar yanlara doğru açılmaktadır. 5. tabakadan gelen bir diğer figürinin yüzü korunmamış olsa da uzun boynundaki dalgalı hat ile gösterilen گردanı belirgindir. Söz konusu figürin diğerlerine göre daha iyi elenmiş hamura sahiptir (fig. 6f). Hayvan figürinleri muhtemelen boğayı temsil ediyor olmalıdır.

Hayvanların arka gövdesine ait parçaları, yukarıda belirtilen tiplere göre ayırmak zordur (fig. 6g-j). Bu nedenle, bunları her iki tip içinde de değerlendirmek mümkündür.

III. Orta Fırat Bölgesi MÖ 3. Binyıl Pişmiş Toprak Figürinleri

Toplam uzunluğu 2.800 km'yi bulan Fırat Nehri günümüzde farklı ülke sınırları

içinden geçiyor olması nedeniyle, bulunduğu ülkede nehrin alt bölümlerini tanımlamak için farklı coğrafi terimler kullanılmaktadır. Fırat Nehri Türkiye sınırında “Yukarı, Orta ve Aşağı Fırat Havzaları” olmak üzere üç alt bölüme ayrılmaktadır²¹. Suriye sınırında ise Tishrin ve Tabqa Baraj alanları civarı için “Suriye Yukarı Fırat’ı”, “Kuzey Suriye Cezire” ve “Kuzey Fırat Nehir Vadisi” coğrafi terimleri kullanılmıştır²². Ayrıca bazı uluslararası yayınlarda “Türkiye Orta Fırat’ı” ve “Suriye Orta Fırat’ı” adlandırmaları da yapılmıştır²³. Bu çalışmada kullanılan “Orta Fırat” coğrafi terimi genel anlamda Toros Dağları’nın güneyindeki düzlüklerden, Adıyaman yöresinden başlayarak güneye doğru Habur Nehri’nin Fırat’a kavuştuğu alanın güneyinde, Suriye-İrak sınırınının 80 km batısında yer alan eski Terqa yerleşimine kadar uzanan nehir vadisini ifade etmektedir²⁴. Orta Fırat Vadisi çeşitli baraj ve rezervuar alanlarından oluşan alt bölgelerle karakterize olmaktadır. Orta Fırat’ın Türkiye’de kalan bölümünde kuzeyden güneye doğru Atatürk, Birecik ve Kargamış Barajları, Suriye’de yer alan bölümünde Tishrin ve Tabqa Barajları rezervuar alanları yer almaktadır.

Suriye’nin Orta Fırat bölümünde inşa edilen Tabqa ve Tishrin Baraj bölgesi kazıları sırasında çok sayıda pişmiş toprak figürinin ele geçmesi, bu konu ile ilgili çalışmaların sayısını arttırmıştır²⁵. Çoğu yayımlanmış olan Erken Tunç Çağı figürinlerinin tamamına yakını kırık parçalardan oluşmakta olup, sağlam durumda olanların sayısı azdır. İnsan figürinlerine dair bölgesel tipoloji ilk olarak Leila Badre tarafından yapılmıştır²⁶. Badre, söz konusu çalışmasında Asi Nehri (Orontes) Bölgesi, Fırat ve Doğu Akdeniz Bölgesi’nin tüm Tunç Çağı figürinlerini ele almış, Fırat Bölgesi figürinlerini de kendi içinde ayakta veya otururken, kol duruşu, baş ve yüz detayları bakımından alt tiplere ayırmıştır. Badre’nin çalışmasından sonra, Orta Fırat Bölgesi Erken Tunç Çağı figürinleri ile ilgili detaylı çalışma Ferhan Sakal tarafından yapılmıştır²⁷. Sakal, bölgeyi ve tarihi kapsayan ortak bir isimlendirme kullanarak, figürinlere ait parçaların da mümkün olduğunca dâhil edilebileceği tam figürinlere dayanan bir tipoloji oluşturmuştur. Figürinlerin bedenlerindeki takılar ve göz tasarımı (kesik çizgi veya kil eklemeli) gibi bazı karakteristik özellikleri ile vücut modelleme şekli bakımından ana tipler belirlemiş; bunları da baş, boyun takıları ve kolların duruşuna göre alt tiplere ayırmıştır²⁸.

MEFT A (Middle Euphrates Figurine Type Anthropomorphic), Orta Fırat insan biçimli figürin tipi olarak adlandırılan ve başlıca üç ana tipe ayrılan figürinlerden ilki **MEFT A 01** tipidir. Bunlar sütun benzeri gövdeye, eklenmiş kollara, çizgi bezemeli

21 Doğu Anadolu’nun dağlık ve geniş çöküntü ovalarına sahip Yukarı Fırat Havzası, Karasu ve Peri Çayı arasında kalan alanı; Orta Fırat Havzası, Keban Barajı ve Elazığ’ın doğusunda uzanan Murat Nehri Vadisi’ni ve Aşağı Fırat Havzası da Malatya-Elazığ yöresindeki Karakaya Baraj alanından itibaren güneye Suriye sınırına kadar olan alanı ifade etmektedir.

22 Campbell 2000, 53; Holland 2006, 1; Cooper 2006, 2.

23 Marro 2007, 13; Ökse – Görmüş 2014, 253.

24 Kuzucuoğlu v.d. 2004, 196, dn.1; Finkbeiner v.d. 2015a, 5-6, fig. 1.

25 Liebowitz 1988; Dornemann 1989, 59-67; Meyer - Pruss 1994, 13-180; Czichon – Werner 1998, 27-91; Strommenger 1971, 25-34; Strommenger – Kohlmeyer 2000; Miglus – Strommenger 2002; Van Loon 2001, 341-407.

26 Badre 1980, 68-108.

27 Sakal 2013; Sakal 2015, 267-277.

28 Sakal 2013, 18; Sakal 2015, 268-271.

boyuna ve basitçe delinmiş gözlere sahiptir. Bu tipin birkaç alt türü bulunmaktadır. Yuvarlak kaide üzerinde ayakta duran figürinler sütun biçimli gövdelidirler. Cinsiyet uzvu gösterilmemiştir. Sadece birkaç örnekte göğüsler kil topaklar eklenerek oluşturulmuştur. Kollar gövdeye sonradan eklenmiştir. Kollar dirsekten bükülüdür ve eller ya göğüs üstünde ya da önden yukarı doğru yükselmektedir. Çizgi veya yiv ile gösterilen kolye, boynu tamamen kaplamaktadır. Başın arkası düzdür. Burun öne doğru çıkıntılıdır. Gözler daima nokta deliklerle göstermiştir. Kulaklar yana doğru çekilmiş, kil şeritlerinden küpeler eklenmiştir. Figürinlerin altında kilden bir bant bulunmaktadır. Bunlar da çizgi veya yiv ile yapılmış basit geometrik şekillerle süslüdür. Figürinler çoğunlukla tek başlıdır. Ancak birden fazla başa sahip olan örnekler de vardır. Bazı figürinler kucağında çocuk veya hayvan taşımaktadır²⁹.

İkinci tip **MEFT A 02**; sütun benzeri alt gövdeli, belirgin omuzlu yassı üst gövdeli, eklenmiş kollara ve çentiklerle süslü boyun takılarına sahip olan figürinleri diğer tiplere nazaran oldukça fazla alt gruplara ayırmak mümkündür. Çoğunluğu ayakta duran tek başlı örneklerden oluşmakla birlikte, iki hatta üç başlı olanları da mevcuttur. Ayrıca, bu tip figürinler grup halinde kaplar üzerine eklenmiş, bir hayvan üzerine oturmuş veya bir kap şeklinde görülmektedir. Ayakta duran figürinlerin gövdelerinin alt kısmı ovalden dikdörtgene değişen formlarda olup, aşağı doğru genişleyen bir kaideye sahiptir. Kaidenin altı düz veya içbükey olarak modellenmiştir. İlk tipte olduğu gibi çoğunlukla gövdenin alt kısmında bezeme izine rastlanmamakla birlikte bazı örneklerde elbiseyi vurgulamak amaçlı olduğu izlenimi veren çizgiler görülebilmektedir. Alt gövdenin aksine üst gövde çok zengin işlenmiştir. Çeşitli takılarla donatılan figürinler süslü saçlara ve farklı tipte başlıklara sahiptirler. Üst gövde yassı formlu ve “T” şeklinde belirgin omuzludur. Baş, kollar ve kilden boyun takıları vücuda sonradan eklenmiştir. Cinsiyet uzvu çoğunlukla belirtilmemiştir. Bu nedenle çoğu figürinin kadın mı erkek mi olduğu anlaşılamamaktadır. Bazı örneklerde göğüsler gösterilmiştir, bu da figürinlerin bir kısmının kadın olarak yorumlanmasını mümkün kılmıştır. Figürinlerin çoğu zengin saç modellerine sahiptir. Saçlar topuz veya atkuyruğu şeklinde toplanmıştır. Kimilerinde saçın bir kısmı arkada toplanmış halde gösterilirken, diğer kısmı başın iki yanında bukle oluşturmaktadır; bu sonuncu sıklıkla görülen bir saç modelidir. Bazılarının başında diadem veya bir başlık vardır. Başlıktaki zengin çeşitlilik dikkat çekmektedir. Kimileri oldukça sade biçimde tepesi düz yapılırken, kimilerinin uca doğru sivrilen bir görüntüsü veya konik şekli vardır. Aynı şekilde figürinlerin küpe, kolye veya bilezikten oluşan takıları bulunmaktadır. Söz konusu takılar gövdeye eklenen kil şeritlerin üzerinin kısa çentiklerle süslenmesiyle oluşturulmuştur. Boyun takıları bazen tek, bazen de birden fazla kil şeridinden oluşur. Ayrıca kolyeye çeşitli formlarda sallantılar da eklenmiştir. Kollar çeşitli pozisyonda durmaktadır. Her iki eliyle göğüslerini tutarken, çocuk, hayvan, kap veya bir alet taşırken görülür. Çok az örnekte öne doğru uzattığı elinde bir nesne tutmaktadır. Bazen tek eli ile bir nesne tutarken, diğer kolu kısa, küt olarak modellenmiştir. Bazen de her iki kolu da kısa olarak biçimlenmiştir³⁰.

29 Sakal 2013, 18; Sakal 2015, 268-269.

30 Sakal 2013, 19-21; Sakal 2015, 269-270.

Üçüncü tip **MEFT A 03**; doğal görünümlü, özenli işlenmiş alt gövdeli ve ince belli figürinlerdir. Sütun biçimli gövdeye sahip olan diğer iki tipin aksine bu figürinlerin doğal görünümlü bacakları bulunmaktadır. Cinsiyet uzuvları çoğunlukla belirtilmiştir. Kasık üçgeni ve göğüsleri gösterilen figürinler çıplak kadınları temsil etmektedir. Göğüsler küçük kil topaklarından yapılmış, eller daima göğüslerde gösterilmiştir. Kimi örneklerde kolye de işlenmiştir. Figürinler dikdörtgen veya yuvarlak formu bir kaide üzerinde ayakta durmaktadır. Bacaklarının şekline ve vücut süslemelerine göre alt tipleri bulunmaktadır³¹.

Yukarıda genel özellikleri ile tanıtilen figürin tiplerinden MEFT A 01 ile Tilbaşar Tip 1 figürini saç ve boyun tasarımı bakımından karşılaştırılabilir. MEFT A 02 ile Tilbaşar'ın Tip 2 figürinleri arasında ise vücut modelleme şekli ve üslup özellikleri bakımından yakın benzerlikler bulunmaktadır. MEFT A 03 ise Tilbaşar'da mevcut değildir. Tilbaşar Tip 1 figürinin en ayırt edici özelliği yüz ve boyun detaylarının kısa çentiklerle gösterilmiş olmasıdır. Bu özellik MEFT A 01 figürinleri için de ortaktır. Yüz ve boyun detayı çizgi, nokta veya çentiklerle işlenen figürinler Badre tarafından "Tell Chuera Tipi (MAII)" olarak tanımlanmıştır³². Tilbaşar figürini bir kadını temsil etmektedir. MEFT A 01 figürinlerinde göğüsler her zaman gösterilmemiş olmakla birlikte, kilden eklenmiş göğüsleri olan birkaç örnek bilinmektedir³³. Tilbaşar Tip 1 figürini kendine has bazı özelliklere sahiptir. Örneğin gözleri aşağı çekik, kısa kesik çizgiler şeklindedir. Açık ağız derin bir yivden oluşur. Oysa MEFT A 01 figürinlerinin gözleri daima nokta deliktir, ağız ise gösterilmemiştir. Tilbaşar figürinin göz yapısına benzer iki kil figürin, Karkamış'ın 5 km güneyinde yer alan Tell Jerablus Tahtani'de mezar buluntusu olarak ele geçmiştir. Aşağı doğru çekik gözlere sahip olan söz konusu figürinler birer kadını temsil etmektedir³⁴. Jerablus Tahtani'de ele geçen erkek ve kadın figürinlerinin çoğunda derin çizgi ile gösterilen açık ağızlar³⁵, Tilbaşar örneğini anımsatmaktadır. Tilbaşar figürininin gövdesinin iki parçalı görünümü ise diğer bütün figürinlerden ayıran bir özellik olup, benzerlerine rastlanmamıştır.

Tilbaşar'ın Tip 2 figürinleri, MEFT A 02'in dört alt tipini temsil etmektedir. Bunlardan Tip 2a figürinleri ile Suriye'nin Orta Fırat bölümü yerleşim yerlerinde ele geçen figürinler arasında yassı gövde, belirgin omuz, saç modeli ve boyun takıları bakımından fark gözlenmez. Bu tip figürinler, Badre tarafından "Tabqa Klasik Tipi (MAI 2)" olarak tanımlanmıştır³⁶. Ağız ve çenenin olmayışı ve burnun iki yanına eklenen gözleri, onlara kuş gibi bir görünüm kazandırmıştır. Gözler genelde ortası delinmiş tekli kil topağından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra fig. 5,c'de olduğu gibi iç içe geçirilmiş iki kil topaktan oluşan gözler Tell Hadidi³⁷, Tell es-Sweyhah³⁸, Habuba

31 Sakal 2013, 21-22; Sakal 2015, 270-271.

32 Badre 1980, 80-81, pl. XXXII, 9-14, pl. XXXIV, 31-32.

33 Badre 1980, 297, pl. XXXIV, 35; Orthmann v.d. 1986, abb. 32,8.

34 Eremin v.d. 2015, 190-191, pl. 46, 14-15 JT3140-JT3148, 2845 nolu mezar buluntusu.

35 Eremin v.d. 2015, 190-191, pl. 31, 20-22, pl. 46, 15.

36 Badre 1980, 71-75.

37 Dornemann 1977, 119, fig. 6.

38 Holland 2006, fig. 331,1, pl. 104,d.

Kabira³⁹, Tall Munbaqa⁴⁰, Halawa A⁴¹, Selenkahiye⁴², Tall Bi'a⁴³, Umm el-Marra⁴⁴ ve Tell Chuera⁴⁵ figürinlerinden bilinmektedir. Bu grubun saç modellerinden biri olan topuz saçlar, Tilbaşar figürinlerinde de mevcuttur. Bu tipin sahip olduğu uzun saçların bir kısmı arkada toplanmakta, bir kısmı da her iki yandan açık bırakılarak omuzların üstünden öne doğru dökülmektedir⁴⁶. Tilbaşar figürinlerinden ikisinin kil şeridinden oluşan kolyesinin üst bölümünde yukarı doğru yükselen küçük bir çıkıntı bulunmaktadır (fig. 5c-d). Badre, söz konusu çıkıntıları kolyenin bir parçası olarak görmekte ve Tabqa bölgesine özgü olarak yorumlamaktadır⁴⁷. Tip 2b figürin başının mevcut ölçüleri diğerlerinden çok daha büyük bir figürine ait olduğunu göstermektedir. Sadece boyut olarak değil, aynı zamanda çene hattının gösterilmiş olması bakımında da diğerlerinden ayrılır. Tip 2b figürinin uzun saçlarının arkada toplanma şekli, MEFT A 02 figürinlerinde de sıklıkla rastlanmaktadır⁴⁸. Ancak bu tip figürinlerin saçları, Tilbaşar örneğinde olduğu gibi bir saç bağı ile bağlı değildir. Tip 2c figürini uzun saçlıdır ve yüksekçe bir başlığı vardır. Badre, bu tip başlıklı figürinleri “Vazo Başlı (MAIII)” olarak tanımlamıştır⁴⁹. Dornemann ise bu tipteki başlığa “taç benzeri başlık” der ve Tell Hadidi’de ele geçen tam korunmuş bir figürine dayanarak bu tip başlıklı figürinleri kral olarak yorumlar⁵⁰. Sakal, bunları “Taç Tipi Başlıklar” olarak adlandırır⁵¹. MEFT A 02 figürinlerinde görülen taç benzeri yüksek başlıklar iki tiptedir. Bunların bir kısmının içi boş, vazo şeklinde, bir kısmının da içi doludur. Ayrıca bu tip başlık takan figürinler saçsız veya uzun saçlı olarak görülür. Yüksek başlıklı figürinler Tell el-‘Abd’da⁵², Tall Munbaqa’da⁵³, Habuba Kabira’da⁵⁴, Tell Halawa A’da⁵⁵, Meskene-Emar’da⁵⁶, Selenkahiye’de⁵⁷ ve Tall Bi’a’da⁵⁸ bulunmaktadır. Tilbaşar figürinin başlığının önünde iki yatay şeridin bir benzeri Munbaqa’da görülen figürinin başlığında da mevcuttur⁵⁹. Taçlı ve uzun saçlı figürinler Tell Halawa A⁶⁰, Tell el-‘Abd⁶¹ ve Meskene-Emar’dan⁶² bilinmektedir. Tip 2d figürini kısa kolludur

39 Strommenger 1971, abb. 16.

40 Czichon – Werner 1998, taf. 56,149.

41 Meyer – Pruss 1994, abb. 3,15, abb. 4, 21, abb. 12,120-122.

42 Liebowitz 1988, pl.2, 3-4, pl. 3, Van Loon 2001, pl. 6.2a, 6.4d.

43 Strommenger – Kohlmeyer 2000, taf. 82,5;

44 Petty 2006, 102-103, fig. 10, 13.

45 Klein 1995, abb. 62,3.

46 Liebowitz 1988, pl. 1, pl. 2, pl. 3, pl. 7,2; Sakal 2013, 19-20, taf. 4 sağ, taf. 5 sağ.

47 Badre 1980, 78.

48 Badre 1980, pl. XLI, 50-55; Strommenger 1980, abb. 78; Liebowitz 1988, pl. 3A, 1 ve 3; Meyer – Pruss 1994, abb. 3,8, abb. 9, 94,96, abb. 10,105; Czichon – Werner 1998, taf. 57,157-158; Holland 2006, fig. 249,1; Sakal 2019, pl. 3,a.

49 Badre 1980, 81-82, MA III tipi.

50 Dornemann 1989, 62, pl. 10,a.

51 Sakal 2013, 20.

52 Sakal 2019, pl. 5.

53 Czichon – Werner 1998, taf. 59,175.

54 Strommenger 1980, taf. F.

55 Meyer – Pruss 1994, abb. 8.

56 Sakal 2013, taf. 6, EM02:365.

57 Liebowitz 1988, pl. 18,1,2,4, pl. 19,1-3; Van Loon 2001, pl. 6.4,c.

58 Sakal 2013, taf. 6, 25/45:102.

59 Czichon – Werner 1998, taf. 58,171.

60 Meyer – Pruss 1994, abb. 8,76.

61 Sakal 2013, taf. 6, TA93:252.

62 Age., taf. 6, EM02:365.

ve kolun uçları kör deliklidir. Kısa kollu figürinler daha çok sivri başlıklı figürinlerde görülür ve bunlar erkek olarak yorumlanır⁶³. Tilbaşar'dan ele geçen yassı ve yuvarlak kesitli alt gövde parçaları olasılıkla Tip 2 figürinlerine ait olmalıdır. Tabanı içbükey ve yuvarlak kesitli olan alt gövde parçasının üzerindeki dikey yivler elbise kıvrımları olarak yorumlanmıştır⁶⁴.

İnsan figürinleri gibi hayvan figürinleri de Suriye'nin Orta Fırat bölümünde yüzlerce sayıda ele geçmiştir. Bunların da büyük bir çoğunluğu kırılmış parçalar halindedir. Hayvan figürinleri atgiller, boğa, koyun, keçi, köpek ve kuş gibi hayvan şekillerini temsil eder. Orta Fırat Erken Tunç Çağı pişmiş toprak hayvan figürinlerini inceleyen Alexander Pruss bunları üretim tekniğine ve modelleme biçimine göre yedi tipe ayırmıştır⁶⁵. Bunlardan MEFT Z 01 kabaca şekillendirilenler, MEFT Z 02-MEFT Z 07 tipleri ise standart üretimli ve iyi modellenmiş olanlardır. Tilbaşar'ın basitçe şekillendirilmiş olan Tip 1 hayvan figürinleri Pruss'ın MEFT Z 01 tipi ile Tilbaşar'ın Tip 2 figürinlerinin göz ve vücut detaylarının işleniş bakımından MEFT Z 02 tipi ile karşılaştırılabilir. Tilbaşar figürinlerinin iyi korunmaları arasında sığır türü hayvanlar muhtemelen boğaları temsil ediyor olmalıdır. Boğaların yanlardan yukarı doğru yükselen boynuzlarına benzer örnekler Amuk Ovası'nda Tell Dhahab⁶⁶, Fırat Nehri Vadisi'nde Kurban Höyük⁶⁷, Şaraga Höyük⁶⁸, Tall Munbaqa⁶⁹, Halawa A⁷⁰, Tell el-'Abd⁷¹ ve Selenkahiye⁷² kazılarında bilinmektedir.

IV. Orta Fırat Bölgesi MÖ 3. Binyıl Pişmiş Toprak Figürinlerinin Bölgesel Yayılımı, Yerleşim İçi Dağılımı ve Kronolojisi

MÖ 3. binyılda Doğu Akdeniz ve Eski Yakın Doğu kültürleri arasındaki eşzamanlılığı saptamayı amaçlayan ARCANE (Associated Regional Chronologies for the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean) Projesi'nin çalışma alanlarından biri de Orta Fırat Bölgesi'dir. ARCANE çalışma grubu, Orta Fırat Bölgesi Erken Tunç Çağı için yeni bir terminoloji geliştirmiş ve altı ara dönem belirlemiştir⁷³. ARCANE Erken Orta Fırat kronolojisine göre (EME=Early Middle Euphrates) Tilbaşar'ın Güney Aşağı Şehri'nin 1. tabakası EME 3, 2.-5. tabakaları EME 4 ve EME 5 ile çağdaştır. Ara dönemlerden EME 4'ün tarih aralığı yaklaşık MÖ 2.550/2.500 – 2.200, EME 5'in tarih aralığı yaklaşık MÖ 2.200 - 2.100/2.050 olarak belirlenmiştir⁷⁴.

63 Badre 1980, 85; Liebowitz 1988, 10, pl. 12,5, pl. 13-15; Van Loon 2001, pl. 6.4,a-b; Strommenger – Kohlmeier 2000, taf. 67,31, taf. 70,3; Miglus – Strommenger 2002, taf. 40,1; Dornemann 1989, 64, pl. 10.e; Czichon – Werner 1998, taf. 57,150; Holland 2006, fig. 221,1; Strommenger 1980, taf. f; Meyer – Pruss 1994, abb. 5,35,38, abb. 6,44, abb. 7,64; Sakal 2013, 115, taf. 7.

64 Sakal 2013, 19.

65 Pruss 2015, 279-282.

66 Braidwood – Braidwood 1960, fig. 368,3.

67 Yener 1990, 398, pl. 151, F, A Alanı, Dönem IVA, safha 20.

68 Sertok – Kulakoğlu 2002, 369, şekil 11.

69 Czichon – Werner 1998, taf. 78,388.

70 Meyer – Pruss 1994, abb. 31,27.

71 Bounni 1977, 51.

72 Liebowitz 1988, pl. 25.

73 Finkbeiner v.d. 2015a, 11-16.

74 Deckers v.d. 2015, 420; Finkbeiner v.d. 2015b, 434-437.

MEFT A 01 figürin tipi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden itibaren Suriye'nin doğu sınırı yakınlarındaki Mari'ye kadar Fırat Vadisi boyunca, Balikh ve Habur Nehir Vadileri arasında kalan alan da dahil olmak üzere geniş bir coğrafyada yayılım gösterir. Söz konusu figürinler Türkiye sınırları içinde Harran'da⁷⁵ ve Titriş'te⁷⁶ ele geçmiştir. Oylum Höyük'ün doğu yamacında bulunan iki figürin parçasının kahve çekirdeği biçimindeki gözleri ve kısa biçimlendirilmiş kolları farklı olsa da boyun ve saçlarının çentiklerle bezenme şekli bu grup figürinlerini anımsatmaktadır⁷⁷. Benzer figürinler, Suriye'nin Fırat Nehri boyunca Tall Bazi'de, Munbaqa'da, Selenkahiye'de, Emar'da, Tall Bi'a'da, Terqa'da ve Mari'de; Balikh ve Habur Nehirleri arasında ise Hammam et-Turkman'da, Tell Chuera ve çevresinde ele geçmiştir⁷⁸. MEFT A 01 figürinlerinin en çok görüldüğü merkez Tabqa Barajı'nın doğusunda yer alan ve Fırat Nehri'nin kuzey yakasında bulunan Tall Bi'a yerleşmesidir. Bu tipin en erken tarihli örneklerinin de yer aldığı Tall Bi'a figürinlerinin EME 3 sonu EME 4 başından itibaren dönemin sonuna kadar görüldüğü bildirilmektedir⁷⁹.

MEFT A 02 tipinin yayılım alanı birinci tipe göre çok daha geniştir. Bunlar kuzeyde Gre Virike, güneyde Mari, batıda Byblos ve doğuda Tell Mozan arasında kalan alanda görülür. Diğer bölgelere nazaran çok daha fazla yaygın olmasından hareketle bu figürinlerin çekirdek bölgesi Tell es-Sweyhat ve Tall Bi'a arasındaki Tabqa Barajı dolmuş alanı olabilir. Söz konusu çekirdek bölgeden uzaklaştıkça figürin sayısında da azalma görülür. Alt gövdenin sütun biçimli olması bakımından bunlar çok daha geniş coğrafyanın figürinleri ile karşılaştırılmaktadır⁸⁰. MEFT A 02 tipinin benzerleri Türkiye sınırları içinde Amik Ovası'nda Tell el-Cüdeyde (Tell al-Judaidah) ve Tell Ta'yinat'ta⁸¹, Şanlıurfa'da Grike Virike⁸², Harran⁸³ ve Soğmatar'da⁸⁴ ele geçmiştir. Söz konusu figürinler az sayıda olup, baş ve başsız gövde parçalarından oluşmaktadır. Ayrıca hangi tipe ait olduğu anlaşılabilen sütun benzeri alt gövde parçaları Lidar⁸⁵, Kurban⁸⁶, Kazane⁸⁷ ve Zeytinlibahçe⁸⁸ ETÇ tabakalarından bilinmektedir.

Yukarıda bahsi geçen yerleşmeler göz önüne alındığında, Türkiye sınırları içinde MEFT A 02'nin birçok alt tipini bir arada barındıran tek yerleşim yeri Tilbaşar olduğu görülmektedir. Tilbaşar'ın Tip 2 figürinleri ile Suriye Orta Fırat bölümü figürinleri arasında yapım tekniği ve üslup özellikleri bakımından hiçbir fark yoktur. MEFT A 02 tipi figürinleri, bölgenin EME 1 ve EME 3 dönemlerine ait tabakalarda mevcut

75 Prag 1970, fig. 9,72, pl. XXXV,B; Mutlu 2019, 206, fig. 10.

76 Sakal 2015, 269.

77 Özgen – Helwing 2001, 88, abb. 24,f-g.

78 Sakal 2013, 147, abb. VI.20; Sakal 2015, 269.

79 Sakal 2015, 269.

80 Sakal 2013, 150-157, abb. VI.21-VI.25; Sakal 2015, 268, 270; Dicle Bölgesi'nde Assur Kenti'nden gelen ve ETÇ'nin son yüzyıllarına tarihlenen pişmiş toprak figürinlerin bir kısmının alt gövdesi de sütun veya çan biçimlidir. Dicle Bölgesi figürin tipolojisi için bk. Tonussi 2019, 212-215, pl. 7.1: 1-4.

81 Pruss 2010, taf. 3,25, 28.

82 Ökse 2006, 34, fig. 39.

83 Prag 1970, fig. 9,70-71.

84 Mutlu v.d. 2019, res. 4.

85 Mellink 1985, fig. 11.

86 Yener 1990, 398, pl. 151,C, pl. 152,A.

87 Creekmore 2008, fig. 6.14, 391-392.

88 Frangipane – Bucak 2001, 72, şekil 14.

değildir. Bunlar EME 4'te birden ortaya çıkmakta ve MÖ 3. binyılın sonlarına kadar görülmeye devam etmektedir⁸⁹. Tilbaşar figürinleri için de benzer bir durum söz konusudur. 1.-3. tabakalarda figürinlere rastlanmazken, EME 4'ün sonlarına tarihlenen 4. tabakada ilk kez ortaya çıkar ve EME 5'e tarihlenen 5. tabakada görülmeye devam eder. Orta Tunç Çağı'na gelindiğinde ise tamamen farklı bir figürin grubu ile karşılaşılır⁹⁰. Yassı formlu, ayakta duran çıplak kadın figürinlerini temsil eden söz konusu dönemin figürinleri, Erken Tunç Çağı'nın sütun biçimli gövdeli figürinlerinden farklı bir sanat anlayışını yansıtmaktadır⁹¹.

İnsan figürinlerinde olduğu gibi hayvan figürinleri de Orta Fırat Vadisi'nde Erken Tunç Çağı'nın ortalarından itibaren görülmeye başlar. Figürinlerden özellikle kaba üretimli örneklerin bir kısmı MÖ 3. binyılın ortalarına (EME 3 veya daha erken) tarihlenmiştir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısından itibaren (EME 4-5) figürin sayısında büyük oranda artış gözlenmiş, bölgenin merkezindeki yerleşim yerlerinin tamamında, Tabqa Baraj bölgesinde, yüzlerce sayıda ele geçmiştir. Merkez bölgeden uzaklaştıkça figürin sayısında da azalma görülmüştür⁹². Ortak bir dizi stilistik özelliğe sahip olan hayvan figürinlerinin tek tip görünümü, onların çömlek atölyelerinde çalışan uzmanlar tarafından üretilmiş olabileceğini düşündürmüştür⁹³.

Figürinlerin anlamı bugüne kadar oldukça kapsamlı tartışılmış ve buluntu yerleri onların işlevlerinin belirlenmesinde önemli etken olmuştur. Pişmiş toprak figürinler tanrıların imgeleri, ibadet edenler, koruyucu fetişler, büyü objeleri, adak (ex-voto) veya oyuncak gibi ilahi veya dünyevi amaca hizmet eden nesnelere olarak yorumlanmıştır⁹⁴. Figürinlerin erkek ve kadın ikonografisinde özellikle MEF A 02 tipinin Halawa steli üzerinde yer alan figürlerin saç ve kıyafet tasarımı ve kol duruşu bakımından yakın benzerlikler kurulmuştur⁹⁵.

Orta Fırat Erken Tunç Çağı pişmiş toprak insan ve hayvan figürinlerinin yerleşim içi buluntu yerlerine göre dağılımı, bunların daha çok halkın özel konutlarından, avlu ve sokak gibi ortak kullanım alanlardan geldiğini göstermiştir⁹⁶. Selenkahiye'de kapı eşiğinin, bir nişin, duvarın ve fırının altına kasıtlı olarak bırakıldığı düşünülen birkaç figürin bulunmuştur⁹⁷. Lidar'da⁹⁸ ve Tell Banat D Alanı'nda⁹⁹ çömlek atölyelerinden gelen figürinlerin çömlekçi ustalar tarafından üretilmiş olabileceğini düşündürmüştür.

89 Sakal 2015, 270.

90 Genç 2019, res. 11.

91 Age., 86, res. 1.

92 Pruss 2015, 279-280.

93 Age., 279.

94 Dales 1960, 263-264; Özgüç 1943, 66-67; Badre 1980, 155-156; Liebowitz 1988, 27; Meyer - Pruss 1994, 58; Cooper 2006, 121.

95 Orthmann 1994, abb. 69, Nr. 1; Sakal 2013, 115.

96 Meyer - Pruss 1994, 53, 119, karte 7 ve karte 9; Czichon - Werner, 1998, 28, Nr.146, Nr.222, Nr.173, Nr.214; Holland 2006, 229, fig. 155-157; Porter 1995, 138-139, fig. 7.1; Miglus - Strommenger 2002, 29 taf. 38,13-20, s. 30 taf. 40,1, s. 38 taf. 44,9-13, s. 42 taf. 46,4,7, s. 43 taf. 46,14, s. 44 taf. 47,2,7, s. 45 taf. 47,16, s. 47 taf. 48,19,21, s. 63 taf. 79,3-4,6-8, s. 64 taf. 79,26-29; Kuzey iç Suriye'de Tell Mardikh-Ebla'nın G Sarayı'ndan bölgeye has özellikler gösteren çok sayıda figürin ele geçmiştir. Detaylı bilgi için bk. Peyronel 2008, 789-790; Peyronel 2013, 79-81.

97 Van Loon 1977, 100, 102-103; Van Loon 2001, 6.343.

98 Mellink 1985, 555.

99 Porter - McClellan 1998, 24.

Tapınaklarda ele geçen figürinlerin sayısı ise daha azdır¹⁰⁰. Halawa A'nın 3. tabaka tapınağında ele geçen figürinlerin daha çok halkın kolaylıkla girebileceği avludan geldiği düşünülerek, pişmiş toprak figürinler ile kamulaştırılmış din arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı öne sürülmüştür¹⁰¹. Mezardan gelen figürinler, tapınaklarda olduğu gibi az sayıdadır. Tall Munbaqa mezarlarında¹⁰² ve Şanlıurfa'nın Harran ilçesi yakınlarındaki Soğmatar ETÇ kaya oyuğu mezarlarından ikisinde (K-56 ve K-73)¹⁰³ pişmiş toprak insan figürini ele geçmiştir. Ayrıca, tabakaya bağlı olmadan ele geçen figürinlerin sayısı da oldukça fazladır.

Tilbaşar figürinlerinin tamamı, Aşağı Şehrin kent suruna yakın alanında yaşayan halkın konutlarından ve ortak kullanım alanlarından (sokak ve avlu gibi) gelmiştir (fig. 2-4. 8). Söz konusu alanda ETÇ mezarlarının hiçbirinde figürine rastlanmamıştır. Tilbaşar figürinlerinin yapımında kullanılan kilin niteliği¹⁰⁴, yerleşimdeki yalın basit kaplar ile aynı özellikler göstermektedir. Tilbaşar'ın söz konusu çanak-çömlek grubunun bölge kilinden üretildiğine dair veri arkeometrik analizlerle ortaya konmuş olmasına rağmen¹⁰⁵, çanak-çömlek fırınlarının ortaya çıkarılmamış olması bu görüşün kanıtlanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak, söz konusu alanın küçük bir bölümünün kazılmış olması da göz ardı edilmemesi gereken bir konudur.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Kuzey Mezopotamya ve Suriye'de bölgelerarası iletişimin artması, kentsel gelişimin en yüksek seviyeye ulaşmasını sağlamıştır. Bu dönemde mimari planda, mezar yapılarında ve çanak çömlekte bölgesel geçişkenlik

100 Meyer – Pruss 1994, 53, 119, karte 7 ve karte 9; Miglus – Strommenger 2002, 105 taf. 127,19-29 C Tapınağı, taf. 133,7 F Tapınağı.

101 Cooper 2006, 118.

102 Czichon – Werner, 1998, 28, Nr.153, Nr.191.

103 Mutlu v.d. 2019, 265-266.

104 Boğa figürinine ait boynuz parçası üzerinde yapılan portatif XRF (X-ışını floresans) analizi Batman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Murat Bayazit tarafından incelenmiştir. Dr. Bayazit'in yorumu şu şekildedir: "Numune bünyesinde ağ. % 45.33 SiO₂, ağ. % 11.09 Al₂O₃, ağ. % 25.71 CaO, ağ. % 1.53 K₂O₅, ağ. % 8.51 Fe₂O₃ ve ağ. % 1.56 TiO₂ tespit edilmiştir. SiO₂ ve Al₂O₃ içerikleri sırasıyla numune içerisindeki özellikle kuvars ve kil ihtivasını göstermiştir. Parçacık içerisinde yüksek miktarda yer alan CaO içeriğinin malzemenin kalkerli bir kil kaynağı kullanılarak üretildiğine ve CaO/Al₂O₃ oranının üretimde kullanılan kilin karbonatlı hammadde bakımından zengin olduğuna işaret ettiği gözlemlenmiştir. Portatif XRF analizinde MgO içeriğinin gözlemlenmemesi veya tarama limitinin altında olması hammadde reçetesinde karbonatlı hammadde olarak dolomotin (CaMg [CO₃]₂) yer alma ihtimalinin düşük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, numune içerisinde karbonatlı hammadde olarak özellikle kalsit mineralinin yüksek olma ihtimalinin çok kuvvetli olduğu öngörülmektedir. Tilbaşar'ın jeolojik konumu dikkate alındığında bölgenin kireçtaşı ve mermer bakımından zengin olduğu görülmektedir. Bu durum incelenen numunenin yerel üretim olma olasılığını arttırmaktadır. Diğer taraftan, örnekte tespit edilen Sr (342 ppm) ve Zr (163 ppm) içerikleri üretimde kullanılan hammaddelerin karasal hammadde olduğuna işaret etmiştir (bk. Freestone v.d. 2003; Akyol – Aydın 2016; Çalışkan Kılıç v.d. 2017). Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde numunenin üretiminde kalkerli (büyük olasılıkla kalsit içerikli) karasal hammaddelerin kullanıldığı ve jeolojik olarak bakıldığında yerel bir üretim olma olasılığının yüksek olduğu söylenebilir. Daha spesifik çıkarımlar için ilerleyen dönemlerde (imkanlar dahilinde) numune üzerinde mineralojik analizlerin yapılması planlanmaktadır. Pişirim teknolojisi açısından bakıldığında; örnekte tespit edilen Fe₂O₃ ihtivasının boynuzla kırmızı-kahverengi tonlarını veren unsurların demir minerali içeriği (hematit) ve yükseltgen pişirme atmosferi olduğuna işaret ettiği görülmektedir (bk. İssi 2012). Bu sonuca göre numunenin oksijenli bir ortamda pişirilmiş olması veya pişirim prosesisinin son aşamada oksijençe zengin bir ortamda gerçekleştirilmiş olması gerektiği akla gelmektedir".

105 Bayazit v.d. 2019, 494.

gözlenmektedir¹⁰⁶. Bölgedeki çanak-çömlek üretiminin tek biçimliliği ve teknolojik özellikleri bireysel halkın elinde olmayan, onların kişisel kullanımı yerine uzman ustalar tarafından seri üretildiğinin bir göstergesi olabilir¹⁰⁷. Aynı şekilde, Orta Fırat pişmiş toprak insan figürinlerinin de benzer stil ve teknik özelliklere sahip olması, onların uzmanlar tarafından üretilmiş olduğunu göstermekte ve figürinlerin üretiminde hem teknik bilgiye hem de önceden hazırlanmış hammaddeye duyulan ihtiyaç nedeniyle, bunların çanak-çömlek ustaları tarafından üretilmiş olabileceğini düşündürmektedir¹⁰⁸.

V. Sonuç

Kilden insan ve hayvan biçimlerini modelleme uygulaması insanların inançlarını, sosyal ve ekonomik yaşantılarını yansıtan toplumsal iletişim araçlarından biridir. Bunlar; coğrafyaya, dönemlere ve kültürlere göre farklı teknik ve sanat anlayışı içinde üretilmiştir. Figürinlerin neyi ifade ettiği konusu bugüne kadar oldukça kapsamlı tartışılmış ve buluntu yerleri onların işlevlerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Tanrı/tanrıça imgeleri, ibadet edenler, koruyucu fetişler, adak veya oyuncak gibi anlamların yüklendiği figürinler, manevi ve sosyal yaşamın sembolik görüntüleri olarak toplum hayatında yer bulmuştur.

Pişmiş toprak figürinlerin üretim teknikleri, üslup ve ikonografik özellikleri kültürel ilişkiler konusunda önemli bilgiler sağlarken; onların coğrafi yayılımı ve yoğunluğu toplumların beğenilerini kronolojik bir gelişim içinde anlamamıza da katkıda bulunmaktadır. MÖ 3. binyılın ortalarından sonlarına kadar görülen Orta Fırat Bölgesi'nin pişmiş toprak figürinlerinin üslup özellikleri diğer kültür bölgelerinden farklı bir yapı göstermektedir. Söz konusu bölgenin Erken Tunç Çağı çanak-çömleğinde görülen standartlaşma pişmiş toprak figürinlerinde de gözlenmekte olup, sütun benzeri alt gövdeli, belirgin omuzlu yassı üst gövdeli, zengin saç modeline ve boyun takılarına sahip insan figürinleri bölgesel üslubu temsil etmektedir.

Orta Fırat Bölgesi'nin standart üretimli insan figürinlerinin Türkiye sınırları içinde birçok alt tipini bir arada barındıran tek yerleşim yeri Tilbaşar'dır. MÖ 3. binyılın son çeyreğine tarihlenen Tilbaşar figürinleri Güney Aşağı Şehrin doğu bölümünde (4. ve 5. tabaka) yaşayan halkın konutlarından, sokak ve avlu gibi ortak kullanım alanlarından ele geçmiştir. Konutların tamamı profan yapılardır. İskân alanına gömülen ve zengin buluntu veren mezarların hiçbirinde figürin bulunmamıştır. Figürinlerin yarıya yakını yapı molozlarından ele geçmiş olmasına rağmen, konteksti sağlam örneklerden yola çıkılarak figürin tiplerinin tabakalara göre dağılımı ile ilgili genel bir fikir edinmek mümkündür. Benzerlerinin olmaması bakımından Tilbaşar'a özgü gibi duran Tip 1 insan figürini sadece 4 tabakadan gelirken; Orta Fırat Bölgesi'nin standart üretimli figürinlerinden olan Tip 2 her iki tabakada da kullanım görmüştür. Hayvan figürinlerinden her iki tip hem 4. hem de 5. tabakadan gelmiştir. İnsan figürinlerinden Tip 2 ile hayvan figürinlerinin her iki tabakadan da ele geçmiş olması, burada yaşayan halkın

106 Cooper 2006, 15.

107 age., 182.

108 Sakal 2013, 65.

görsel sanat anlayışında bir kesintinin olmadığını göstermektedir. Birbirinden şiddetli yangın molozu ile ayrılan söz konusu tabakaların çanak-çömlek geleneğinde de bir devamlılık söz konusudur. Ancak, MÖ 3. binyılın son yüzyıllarında gözlenen bu kültürel devamlılık MÖ 2. binyılın başlarında kesintiye uğramıştır. Erken Tunç Çağı'nın sütun biçimli gövdeli figürinleri yerini Orta Tunç Çağı'nın yassı formlu, ayakta duran çıplak kadın figürinlerine bırakmıştır. Bir önceki dönemden tamamen farklı bir sanat anlayışını yansıtan çıplak kadın figürinleri Kuzeybatı Suriye'de Eski Suriye Dönemi'nin en ayırt edici buluntuları arasında yer almaktadır. Tilbaşar'ın pişmiş toprak figürin uygulaması, kentten Erken Tunç Çağı'nın son çeyreğinde Suriye'nin Orta Fırat bölümü ile Orta Tunç Çağı'nda ise batı ve Kuzey iç Suriye ile olan ilişkisine ışık tutmakta, aynı zamanda Tilbaşar halkının değişen beğenilerine vurgu yapmaktadır.

Figürinlerin standart görünümü bunları üreten bir zanaatkâr grubun varlığını düşündürmektedir. Orta Fırat'ın en yaygın stilini temsil eden MEFT A 02 figürini ile Tilbaşar'ın Tip 2 figürini arasında üretim tekniği ve üslup özellikleri bakımından hiçbir fark yoktur ve aynı ustanın elinden çıkmış izlenimi vermektedir. Tip 2 figürinleri, belki de en çok görüldüğü Tishrin ve Tabqa Baraj bölgesindeki merkezlerden Tilbaşar'a getirilmiş olabileceği gibi, bu sanatı icra eden ustalar tarafından burada üretilmiş de olabilir. Tilbaşar'da kazılan alanın sınırlı oluşu ikinci görüşü desteklemeyi mümkün kılmamaktadır, ancak her ne kadar tek bir örnekle temsil ediliyor olsa da Tilbaşar'a özgü gibi duran Tip 1 insan figürinin ve hayvan figürinlerinin bir kısmının veya tamamının kendi zanaatkâr grubu tarafından üretilmiş olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

İnsan ve hayvan figürinlerinin sıklıkla ev içi bağlamlardan ele geçmiş olması bunların halk tarafından kullanıldığını göstermekte ve hane içinde gerçekleştirilen bir takım manevi ve/veya sosyal aktivitelerle ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. İnsan figürinlerinin kıyafeti, saç ve başlık tasarımı dönemin giyim kuşam modasını ve toplumun beğenisini de yansıtmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumların günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olan büyük ve küçükbaş hayvan türlerinin sıklıkla modellenmesi hayat kaygısının, iyi ve sağlıklı yaşama isteğinin, bereket ve bolluk dileklerinin sembolik bir yansıması olabilir.

Sonuç olarak, Tilbaşar'da MÖ 3 binyılın son çeyreğine tarihlenen pişmiş toprak figürinlerinin tarihi, buluntu durumu, yapım tekniği ve üslup özellikleri Orta Fırat Vadisi yerleşim yerleri ile benzer özellikler sergilemekte olup, bölgenin kil repertuarına benzeyen bir üretimin kanıtını sunmakta ve aynı zamanda söz konusu bölgenin ortak inancını ve görsel sanatını yansıtmaktadır.

Teşekkürler

Tilbaşar'da yürütülen kazılar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün maddi destekleri ile gerçekleştirilmiştir. Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında ve bilimsel danışmanlığında sürdürülen kazılara verilen izin ve maddi destek için teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma

Projeleri Koordinasyon Birimince de desteklenmiştir. Proje Numarası: SBA-2019-11625 nolu “Gaziantep Tilbaşar Höyük İnterdisipliner Araştırmalar”. Destek için teşekkür ederim. Tilbaşar’ın Tunç Çağı seramiklerinin ve bu çalışmaya konu olan boğa figürininin arkeometrik incelemesini yapan Dr. Murat Bayazit’e de ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

KATALOG

- Fig. 5a; 7a** : İnsan figürünü üst gövde parçası; Tip 1; yük.: 5.8 cm, gen.: 2.2 cm, kal.: 1.6-1.8 cm; Munsell No: hamur 7.5YR 8/4; dış yüzey 5Y 7/3; Güney Aşağı Şehri 4. tabaka, L.16; Buluntu no: TH17.BR1020.190.
- Fig. 5b** : İnsan figürünü başı; Tip 2a; yük.: 3.18, cm, gen.: 1.6 cm, kal.: 1.4 cm.; Munsell No: hamur 10YR 8/3; dış yüzey 2.5Y 8/4; Güney Aşağı Şehri 4. tabaka, C Konutu 3 nolu oda, L.17; Buluntu no: TH17.BR1020.189.
- Fig. 5c; 7b**: İnsan figürünü üst gövde parçası; Tip 2a; Yük.: 6.3 cm, gen.: 4.9 cm, kal.: 1.2-2.1 cm; Munsell No: hamur 7.5YR 7/4; 10YR 7/4; dış yüzey 2.5Y 8/2; Güney Aşağı Şehri 5. tabaka, K Konutu, L.33; Buluntu no: TH16.BK1030.97.
- Fig. 5d; 7c** : İnsan figürünü başsız üst gövde parçası; Tip 2a; Yük.: 4.6 cm, gen.: 5.15 cm, kal.: 1.1 cm; Munsell No: hamur 7.5YR 7/4; dış yüzey 2.5Y 8/3; 7.5YR 7/4; Güney Aşağı Şehri 5. tabaka, F Konutu, 3 nolu oda, L.4 nolu duvarın kuzeyi L.3; Buluntu no: TH17BR1000.739.
- Fig. 5e** : İnsan figürünü başsız üst gövde parçası; Tip 2a; Yük.: 5.3 cm, gen.: 3.9 cm, kal.: 0.9 cm; Munsell No: hamur 5YR 7/4; dış yüzey 7.5YR 7/4; 5YR 7/4; Güney Aşağı Şehri Batı sondajı, L.2; Buluntu no: TH17.BP860.302.
- Fig. 5f; 7d** : İnsan figürünü başı; Tip 2b; Yük.: 5.2 cm, gen.: 2.8-3.2 cm, kal.: 3.3 cm; Munsell No: hamur 5Y 7/3; dış yüzey 5Y 7/3; Güney Aşağı Şehri 5. tabaka, L.1; Buluntu no: TH18.BS1030.17.
- Fig. 5g; 7e** : İnsan figürünü başı; Tip 2c; Yük.: 6.3 cm, gen.: 2.9 cm, kal.: 1.9-2.3 cm; Munsell No: hamur 2.5Y 7/3; 10YR 7/4; dış yüzey 5Y 8/3; Güney Aşağı Şehri 4. tabaka, D Konutu, 3 nolu oda, L.11; Buluntu no: TH18.BS1030.36.
- Fig. 5h; 7f** : İnsan figürünü başsız üst gövde parçası; Tip 2d; Yük.: 5.65 cm, gen.: 5.5 cm, kal.:1-1.2 cm; Munsell No: hamur 10YR 7/4; dış yüzey 2.5Y 8/2; Güney Aşağı Şehri 5. tabaka, F Konutu, 3 nolu oda, L.2; Buluntu no: TH17.BR1000.702.
- Fig. 5i** : İnsan figürünü alt gövde parçası; Tip 1/2; Yük.: 5 cm, gen.: 2.3-3 cm, kal.: 1.4-2.7 cm.; Munsell No: hamur 7.5YR 6/4; dış yüzey 7.5YR 6/4; Güney Aşağı Şehri, Kuzey surun güneyi L.73; Buluntu no: TH16.BG1020.895.
- Fig. 5j** : İnsan figürünü alt gövde parçası; Tip 1/2; Yük.: 4.6 cm, gen.: 1.9-3.6 cm, kal.: 1.9-3.4 cm; Munsell No: hamur 7.5YR 7/4; dış yüzey 7.5YR 6/4; Güney Aşağı Şehri, 4. tabaka, L.9; Buluntu no: TH17.BR1040.968.
- Fig. 6a** : Hayvan figürünü ; Tip 1; Yük.: 4.3 cm, uzunl.: 5.4 cm, gen.: 2.8-3.1 cm; Munsell No: hamur 5YR 6/6; dış yüzey 5YR 6/6; Güney Aşağı Şehri, 5. tabaka, F Konutu, 2 nolu oda, L.6; Buluntu no: TH17.BP1010.638.
- Fig. 6b** : Hayvan figürünü; Tip 1; Yük.: 3.1 cm, uzunl.: 6.7 cm, gen.: 2-2.3 cm.; Munsell No: hamur 2.5Y 6/1; dış yüzey 2.5Y 6/1; Güney Aşağı Şehri, Kuzey sur; Buluntu no: TH16BG1020.806.

- Fig. 6c** : Hayvan figürünü; Tip 1; Yük.: 4 cm, uzunl.: 7 cm, gen.: 2-2.9 cm; Munsell No: hamur 7.5YR 6/6; dış yüzey 7.5YR 6/6; Güney Aşağı Şehri, 4. tabaka, L.5; Buluntu no: TH17.BR1020.166.
- Fig. 6d** : Boğa başı; Tip 2; Yük.: 4.2 cm, gen.: 1.7-3.3 cm, kal.: 1.9-2.7 cm. ; Munsell No: hamur 2.5Y 7/3; 2.5Y 6/2; dış yüzey 2.5Y 6/2; Güney Aşağı Şehri, Güney sur; Buluntu no: TH17. CF980.474.
- Fig. 6e** : Boğa başı; Tip 2; Yük.: 3 cm, gen.: 1.6-3.8 cm. kal.: 1.6-3.1 cm; Munsell No: dış yüzey 7.5YR 7/6; 10YR 7/3; Güney Aşağı Şehri, 5. tabaka, Sokak üstü, L.36; Buluntu no: TH15. BI990.156.
- Fig. 6f** : Boğa üst gövde parçası; Tip 2; Yük: 4.5 cm, uzunl.: 4.2 cm, kal.: 1.6-2.3 cm.; Munsell No: hamur 7.5YR 7/4; dış yüzey 5YR 7/6; Güney Aşağı Şehri, 5. tabaka, L.2; Buluntu no: TH17. BO1020.572.
- Fig. 6g** : Hayvan arka gövde parçası; Tip 1/2; Yük.: 3 cm, uzunl.: 3.6 cm, gen.: 2.7 cm; Munsell No: hamur 7.5YR 5/1; dış yüzey 7.5YR 7/3; 7.5YR 7/4; Güney Aşağı Şehir, 5. tabaka, Sokak üstü, L.2; Buluntu no: TH18.BN1010.9.
- Fig. 6h** : Hayvan arka gövde parçası; Tip 1/2; Yük.: 2 cm, uzunl.: 3.5 cm, gen.: 1.6 cm; Munsell No: hamur 7.5YR 7/3; 7.5YR 6/1; dış yüzey 5YR 6/6; 10YR 6/4; Güney Aşağı Şehri, 5. tabaka, Sokak üstü, L.2; Buluntu no: TH18.BN1010.13.
- Fig. 6i** : Hayvan arka gövde parçası; Tip 1/2; Yük.: 2.9 cm, uzunl.: 5.2 cm, gen.: 2.1-2.5 cm; Munsell No: hamur 5Y 6/3; dış yüzey 10YR 7/4; 5Y 6/3; Güney Aşağı Şehri, 5. tabaka, A Konutu, 2 nolu oda, taş döşeli taban üstü, L.20; Buluntu no: TH16.BP1020.658.
- Fig. 6j** : Hayvan arka gövde parçası; Tip 1/2; Yük.: 2.3 cm, uzunl.: 3 cm, gen.: 2.7 cm.; Munsell No: hamur 5Y 6/4; dış yüzey 5Y 7/4; Güney Aşağı Şehir, 4. tabaka, L.23; Buluntu no: TH17. BP1040.214.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Abü'l-Farac 1950 Abü'l-Farac, G., Abü'l - Farac Tarihi, Cilt II (Suryancadan İngilizceye Çeviren Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye çeviren Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları II,11, Ankara .
- Alkım 1969a Alkım, U. B., “İslahiye Bölgesi Çalışmaları (1968)”, Türk Arkeoloji Dergisi XVII-1, 39-42.
- Alkım 1969b Alkım, U. B., “The Amanus Region in Turkey: New Light on the Historical Geography and Archaeology”, *Archaeology*, 22(4), 280-289.
- Archi v.d. 1971 Archi, A. – Pecorella, P. E. – Salvini, M., *Gaziantep e la sua regione. Uno studio storico e topografico degli insediamenti preclassici*, Roma, Edizioni Dell’Ateneo.
- Akyol – Aydın 2016 Akyol, A. A. – Aydın, M., “Archaeometric Analysis of Ceramic Finds from Olba Excavations”, *Seleucia* 6, 413-431.
- Badre 1980 Badre, L., *Les figurines anthropomorphes en terre cuite à l’âge du Bronze en Syrie*, Paris, Librairie orientaliste P. Geuthner.
- Bayazit v.d. 2019 Bayazit, M. – Çağine, D. – Genç, E., “Early Bronze Age Plain Simple Wares (Tripod Vessels) of Tilbeshar (Turkey): Archaeometric Characterization”, *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 8/2, 484-495.
- Braidwood – Braidwood 1960 Braidwood, R. – Braidwood, L., *Excavations in the Plain of Antioch I. OIP LXI*, Chicago, Illinois, The University of Chicago.
- Breniquet 1998 Breniquet, C., “Tilbeshar : L’occupation néolithique et chalcolithique d’après les ramassages de surface de 1994 et 1995”, *Anatolia Antiqua* 6, 147-153.
- Bounni 1977 Bounni, A., “Preliminary Report on the Archeological Excavations at Tell al-cAbd and cAnab al-Safinah (Euphrates) 1971-72”, *The Annual of the American Schools of Oriental Research* 44, 49-62.
- Campbell 2000 Campbell, S., “Questions of Definition in the Early Bronze Age of the Tishrin Dam”, in C. Marro – H. Hauptmann (ed.), *Chronologies des pays du Caucase et de l’Euphrate aux IVe-IIIe millénaires. From the Euphrates to the Caucasus: Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr. Actes du Colloque d’Istanbul, 16-19 décembre 1998*, *Varia Anatolica*, XI, Institut Français d’Études Anatoliennes d’Istanbul, De Boccard, 53-63.
- Cooper 2006 Cooper, L., *Early Urbanism on the Syrian Euphrates*, New York and London, Routledge.
- Creekmore 2008 Creekmore, A. T., *Kazane Höyük and urban life histories in third millennium Upper Mesopotamia*, Ph. D. Northwestern University.
- Czichon – Werner 1998 Czichon, R. M. – Werner, P., *Ausgrabungen in Tall Munbaqa-Ekalt I, Die Bronzezeitlichen Kleinfunde*, Saarbrücken.
- Çalışkan Kılıç v.d. 2017 Çalışkan Kılıç, N. – Kılıç, S. – Çalışkan Akgül, H., “An archaeometric study of provenance and firing technology of Halaf pottery from Tilkitepe (eastern Turkey)”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 17/2, 35-48.

- Dales 1960 Dales, G. F., Mesopotamian and Related Female Figurines: Their Chronology, Diffusion, and Cultural Function, Ph.D. Philadelphia, University of Pennsylvania.
- Deckers v.d. 2015 Deckers, K. – Drechsler, P. – Sconzo, P., “Radiocarbon Chronology”, in U. Finkbeiner - M. Novak - F. Sakal - P. Sconzo (ed.), ARCANÉ, Associated Regional Chronologies for the Ancient Near Eastern and the Eastern Mediterranean, Vol. IV, Middle Euphrates. Turnhout, Brepols, 401-421.
- Dornemann 1977 Dornemann, R. H., “Tell Hadidi: A Millennium of Bronze Age City Occupation”, The Annual of the American Schools of Oriental Research 44, 113-151.
- Dornemann 1989 Dornemann, R. H., “Comments on Small Finds and Items of Artistic Significance from Tell Hadidi and Nearby Sites in the Euphrates Valley, Syria”, in A. Leonard - B. B. Williams (ed.), Essays in Ancient Civilization Presented to Helene J. Kantor. Chicago, The University of Chicago, 59-75.
- Eremin v.d. 2015 Eremin, K. – Jackson, A. – McCartney, C. – Peltenburg, E. – Shortland, A., “Other objects including personal ornaments and figurines”, in E. Peltenburg et.al. (ed.), Tell Jerablus Tahtani, Syria, I, Mortuary Practices at an Early Bronze Age Fort on the Euphrates River, Levant Supplementary Series 17. Oxford & Philadelphia, Oxbow Books, 172-200.
- Finkbeiner v.d. 2015a Finkbeiner, U. – Novak, M. – Lebeau, M., “1. Introduction”, in U. Finkbeiner - M. Novak - F. Sakal - P. Sconzo (ed.), ARCANÉ, Associated Regional Chronologies for the Ancient Near Eastern and the Eastern Mediterranean, Vol. IV, Middle Euphrates. Turnhout, Brepols, 1-16.
- Finkbeiner v.d. 2015b Finkbeiner, U. – Novak, M. – Sakal, F. – Sconzo, P., “14. Conclusion”, in U. Finkbeiner – M. Novak – F. Sakal – P. Sconzo (ed.), ARCANÉ, Associated Regional Chronologies for the Ancient Near Eastern and the Eastern Mediterranean, Vol. IV, Middle Euphrates. Turnhout, Brepols, 431-438.
- Frangipane – Bucak 2001 Frangipane, M. – Bucak, E., “1999 Yılı Zeytinlibahçe Höyük Kazı ve Araştırmaları”, in N. Tuna, J. Öztürk - J. Velibeyoğlu (ed.), İlsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları/Salvage Project of the Archaeological Heritage of the İlsu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999. Ankara, ODTÜ-TAÇDAM, 65-131.
- Freestone v.d. 2003 Freestone, I. C. – Leslie, K. A. – Thirlwall, M. – Gorin-Rosen, Y., “Strontium Isotopes in the Investigation of Early Glass Production: Byzantine and Early Islamic Glass from the Near East,” Archaeometry 45/1, 19-32.
- Genç 2018 Genç, E., “Doğanpınar Barajı Tilbaşar Höyük 2016 Yılı Kazısı”, KST 39/1, 159-172.
- Genç 2019 Genç, E., “Tilbaşar Orta Tunç Çağı Mezarı Işığında Pişmiş Toprak Çıplak Kadın Figürinleri ile İlgili Bazı Düşünceler”, Anadolu/Anatolia 45, 81-112.
- Genç 2020 Genç, E., “Tilbaşar’da Yeni Kazılar (2015-2018): Başlıca Sonuçlar”, in K.S. Girginer - G. Dardeniz - A. Gerçek - F. Erhan - E. Genç - İ. Tuğcu - Ö. Oyman-Girginer - M.C. Fırat - H. Gerçek - M.F. Tufan (ed.), MORS IMMATURA Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anı Kitabı/ In the Shadow of Amanus, In Memoriam Hayriye Akıl. İstanbul, Ege Yayınları, 181-194.
- Genç – Uysal 2017 Genç, E. – Uysal, T., “Doğanpınar Barajı Tilbaşar Höyük 2015 Yılı Kazısı”, 38.

- Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, 293-304.
- Genç - Yıldız Köse 2019 Genç, E. – Yıldız Köse, B., “Doğanpınar Barajı Tilbaşar Höyük 2017 Yılı Kazısı”, KST 40/1, 565-580.
- Gerber 2000 Gerber, C., “Die Keramik der frühen Bronzezeit im Karababa-Becken“, in C Marro – H. Hauptmann (ed.), *Chronologies des pays du Caucase et de l’Euphrate aux IVe-IIIe millénaires. From the Euphrates to the Caucasus: Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr. Actes du Colloque d’Istanbul, 16-19 décembre 1998, Varia Anatolica, XI, Institut Français d’Études Anatoliennes d’Istanbul, De Boccard, 213-229.*
- Gerber 2005 Gerber, J. C., *Hassek Höyük III, Die frühbronzezeitliche Keramik, Tübingen.*
- Hogarth 1908 Hogarth, D. G., “Carchemish and its Neighbourhood”, in J. L. Myres (ed.), *Annals of Archaeology and Anthropology, Vol. I. Liverpool, 165-184.*
- Holland 2006 Holland, T. A., *Excavations at Tell es-Sweyhat, Syria, Vol.2, Archaeology of the Bronze Age, Hellenistic, and Roman Remains at an Ancient Town of the Euphrates River, OIP 125, Chicago.*
- Honigmann 1979 Honigmann, E., “Tel-Bâşir“, *İslam Ansiklopedisi, Cilt 12/1, İkinci Baskı, İstanbul, 145-147.*
- İssi 2012 İssi, A., “Estimation of ancient firing technique by the characterization of semi-fused Hellenistic potsherds from Harabebezikan/Turkey”, *Ceramics International 38/3, 2375-2380.*
- Kepinski-Lecomte 1996 Kepinski-Lecomte, C., “Surface Research at Tilbeshar 1994”, *AST XIII/2, 199-210.*
- Kepinski-Lecomte 2002 Kepinski-Lecomte, C., “Researches at Tilbeshar, 2000”, *KST 23/2, 23-28.*
- Kepinski 2005 Kepinski, C., “Tilbeshar - A Bronze Age City in the Sajur Valley (Southeast Anatolia)”, *Anatolica XXXI, 145-159.*
- Kepinski 2007a Kepinski, C., “Dynamics, diagnostic criteria and settlement patterns in the Carchemish area during the Early Bronze period”, in E. Peltenburg (ed.), *Euphrates River Valley Settlement. The Carchemish Sector in the Third Millennium B.C. Vol. 5, Levant Supplementary Series. Oxford, 152-163.*
- Kepinski 2007b Kepinski, C., “Continuity and Break at the End of the Third Millennium B.C: The Data from Tilbaşar”, in C. Kuzucuoğlu – C. Marro (ed.), *Sociétés humaines et changement climatique à la fin du troisième millénaire: une crise a-t-elle eu lieu en Haute Mésopotamie? Actes du Colloque de Lyon (5-8 décembre 2005), Varia Anatolica, XIX, Institut français d’études anatoliennes-Georges Dumézil, İstanbul, De Boccard, 329-340.*
- Kepinski 2012 Kepinski, C., “Tilbeshar, au carrefour d’échanges entre la vallée de l’Euphrate et la côte méditerranéenne à l’âge du Bronze”, in O. Henry (ed.), *Archéologies et espaces parcourus, Nov 2010, Institut Français d’Études Anatoliennes Georges Dumézil, 1, Rencontres d’Archéologie de l’IFEA. İstanbul, 35-44.*
- Klein 1995 Klein, H., “Ausgrabungen im Haeuserviertel”, *Ausgrabungen in Tell Chuera in Nordost-Syrien I, Vorbericht über die Grabungskampagnen 1986 bis 1992. Saarbrücken, 95-120.*
- Kuzucuoğlu v.d. 2004 Kuzucuoglu, C. – Fontugne, M. – Mouralis, D., “Holocene terraces in the

- Middle Euphrates Valley, between Halfeti and Karkemish (Gaziantep, Turkey)", *Quaternaire* 15 (1-2), 195-206.
- Liebowitz 1988 Liebowitz, H., Terra-Cotta Figurines and Model Vehicles. in M. Van Loon (ed.), *The Oriental Institute Excavations at Selenkahiye, Syria. Bibliotheca Mesopotamica* 22, Malibu.
- Marro 2000 Marro, C., "Vers une Chronologie comparée des pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe Millénaires", in C Marro – H. Hauptmann (ed.), *Chronologies des pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires. From the Euphrates to the Caucasus: Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr. Actes du Colloque d'Istanbul, 16-19 décembre 1998, Varia Anatolica XI, De Boccard, 473-494.*
- Marro 2007 Marro, C., "Upper-Mesopotamia and the Late Third Millennium Crisis Hypothesis: State of the Art and Issues at Stake", in C. Kuzucuoğlu – C. Marro (ed.), *Sociétés humaines et changement climatique à la fin du troisième millénaire: une crise a-t-elle eu lieu en Haute Mésopotamie? Actes du Colloque de Lyon (5-8 décembre 2005), Varia Anatolica XIX, İstanbul, De Boccard, 13-20.*
- Marro – Kuzucuoğlu 2007 Marro, C. – Kuzucuoğlu, C., "Northern Syria and Upper Mesopotamia at the end of the Third Millennium B.C.: Did a Crisis Take Place?", in C. Kuzucuoğlu – C. Marro (ed.), *Sociétés humaines et changement climatique à la fin du troisième millénaire: une crise a-t-elle eu lieu en Haute Mésopotamie? Actes du Colloque de Lyon (5-8 décembre 2005), Varia Anatolica XIX, İstanbul, De Boccard, 583-590, Map 1-4.*
- Mellink 1985 Mellink, M. J., "Archaeology in Anatolia", *AJA* 89/4 547-567.
- Mellink 1989 Mellink, M. J., "Anatolian and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age", in K. Emre – M. J. Mellink – B. Hroudá – N. Özgüç (ed.), *Anatolia and the Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç/Tahsin Özgüç'e Armağan. Ankara, 319-331.*
- Meyer – Pruss 1994 Meyer J.-W. – Pruss, A., *Die Kleinfunde von Tell Halawa A, Ausgrabungen in Halawa herausgegeben von W. Orthmann, 2, Saarbrücken.*
- Miglus – Strommenger 2002 Miglus, P. A. – Strommenger, E., *Tall Bi'a/Tuttul – VIII, Stadtbefestigungen, Häuser und Tempel, Saarbrücken.*
- Munsell 1998 Munsell Soil Color Charts, 1998 Revised Washable Edition. New York.
- Mutlu 2019 Mutlu, S. İ., "2014-2018 Yılları Arasında Harran Höyük Kazısı'nda Bulunan Erken ve Orta Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri", in M. Önal – S. İ. Mutlu – S. Mutlu (ed.), *Harran ve Çevresi Arkeolojisi. Şanlıurfa, 191-209.*
- Mutlu v.d. 2019 Mutlu, S. İ. – Mutlu, S. – Uludağ, C., "Soğmatar'da ETÇ IV Dönemine Ait Pişmiş Toprak İki İnsan Figürü", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 43, 262-270.
- von der Osten 1930 von der Osten, H. H., *Exploration in Hittite Asia Minor, 1929. Oriental Institute Communications, no. 8, Chicago.*
- Orthmann 1994 Orthmann, W., "Reliefbruchs", in *Die Kleinfunde von Tell Halawa A, Ausgrabungen in Halawa herausgegeben von W. Orthmann, 2, Saarbrücken.*

- Orthmann v.d. 1986 Orthmann, W.- Klein, H. - Lüth, F., *Tell Chuera in Nordost-Syrien 1982-1983*, Berlin.
- Ökse 2006 Ökse, A.T., “Early Bronze Age Graves at Gre Virike (Period II B): An Extraordinary Cemetery on the Middle Euphrates”, *Journal of Near Eastern Studies* 65/1, 1-37.
- Ökse 2011 Ökse, A.T., “The Early Bronze Age in Southeastern Anatolia”, in S. Steadman - G. McMahon (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (10,000-323 BCE)*, New York, 260-289.
- Ökse – Görmüş 2014 Ökse, A.T. – Görmüş, A., “Orta Fırat Havzası ve Çevresinde M.Ö. Üçüncü Binde Kullanılan Kırsal Dini Alanlar”, *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri*, 21-24 Mayıs 2013 Antakya, 253-267.
- Özgen – Helwing 2001 Özgen, E. - Helwing, B., “Ausgrabungen auf dem Oylum Höyük 1997-2000. Zweiter vorläufiger Bericht”, *IstMitt* 51, 61-136.
- Özgüç 1943 Özgüç, T., “Öntarihte Anadolu İdollerinin Anlamı”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5, 65-72.
- Özgüç 1963 Özgüç, T., “An Assyrian Trading Outpost”, *Scientific American* 208/2, 96-108.
- Özkılınç v.d. 2000 Özkılınç, A. – Coşkun, A. – Sivridağ, A. -Yüzbaşıoğlu, M., 373 Numaralı ‘Ayntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Ankara.
- Peltenburg 2007 Peltenburg, E., “New perspectives on the Carchemish sector of the Middle Euphrates River valley in the 3rd Millennium BC”, in E. Peltenburg (ed.), *Euphrates River Valley Settlement, The Carchemish Sector in the Third Millennium BC*, Levant Supplementary Series 5. Oxford, 1-24.
- Petty 2006 Petty, A., *Bronze Age Anthropomorphic Figurines from Umm el-Marra, Syria*, Oxford.
- Peyronel 2008 Peyronel, L., “Making Images of Humans and Animals. The Clay Figurines from the Royal Palace G at Tell Mardikh-Ebla, Syria (EB IVA, c. 2400-2300 BC)”, in J. M. Córdoba - M. Molist - M. C. Pérez - I. Rubio - S. Martínez (ed.), *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East vol. II*, Madrid, April 3-8 2006, Madrid, 787-805.
- Peyronel 2013 Peyronel, L., “Popular Iconographies in a Courtly Environment Clay Figurines from Royal Palace G and the Coroplastic of Inner Syria during EB IVA”, in P. Matthiae – N. Marchetti (ed.), *Ebla and its Landscape, Early State Formation in the Ancient Near East*, California, Left Coast Press Inc., 73-88, Pl. 7-8.
- Prag 1970 Prag, K., “The 1959 Deep Sounding at Harran in Turkey”, *LEVANT* II, 63-94.
- Porter 1995 Porter, A., “The Third Millennium Settlement Complex at Tell Banat: Tell Kabir”, *Damaszener Mitteilungen* 8, 125-163.
- Porter – McClellan 1998 Porter, A. - McClellan, T., “The Third Millennium Settlement Complex at Tell Banat: Results of the 1994 Excavations”, *DamMitt* 10, 11-63.
- Pruss 2010 Pruss, A., *Die Amuq-Terrakotten. Untersuchungen zu den Terrakotta-Figuren des 2. und 1. Jahrtausends v. Chr. aus den Grabungen des Oriental Institute Chicago in der Amuq-Ebene*, Subartu XXVI, Turnhout, Brepols.
- Pruss 2015 Pruss, A., “Animal Terracotta Figurines and Model Vehicles”, in U. Finkbeiner – M. Novak – F. Sakal – P. Sconzo (ed.), *ARCANE, Associated Regional*

- Chronologies for the Ancient Near Eastern and the Eastern Mediterranean, Vol. IV, Middle Euphrates. Turnhout, Brepols, 279-295.
- Sachau 1883 Sachau, E., *Syrien und Mesopotamien*, Leipzig.
- Sallaberger 2007 Sallaberger, W., "From Urban Culture to Nomadism: A History of Upper Mesopotamia in the Late Third Millennium", in *Sociétés humaines et changement climatique à la fin du troisième millénaire: une crise a-t-elle eu lieu en Haute Mésopotamie?* Actes du Colloque de Lyon (5-8 décembre 2005), *Varia Anatolica*, XIX, Institut Français d'Études Anatoliennes-Georges Dumézil, Istanbul, De Boccard, 417-456.
- Sakal 2013 Sakal, F., Die anthropomorphen Terrakotten der Region am syrischen Mittleren Euphrat im 3. Jahrtausend v. Chr., *Subartu* 32, Turnhout, Brepols.
- Sakal 2015 Sakal, F., "Anthropomorphic Terracotta Figurines", in U. Finkbeiner – M. Novak – F. Sakal – P. Sconzo (ed.), *ARCANE, Associated Regional Chronologies for the Ancient Near Eastern and the Eastern Mediterranean*, Vol. IV, Middle Euphrates. Turnhout, Brepols, 267-277.
- Sakal 2019 Sakal, F., "Anthropomorphic Figurines", in U. Finkbeiner (ed.), *Final Reports of the Syrian-German Excavations at Tell el-'Abd*, Vol. III, Small Objects and Environmental Studies, *Marru* 5/2. Münster, Zaphon, 21-47.
- Schiffer 1907 Schiffer, S., *Keilinschriftliche Spuren der in der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts von den Assyrem nach Mesopotamien deportierten Samarier (10 Stämme)*, Berlin.
- Schwartz 2007 Schwartz, G. M., "Taking the Long View on Collapse : A Syrian Perspective", in C. Kuzucuoğlu – Marro, C. (ed.), *Sociétés humaines et changement climatique à la fin du troisième millénaire: une crise a-t-elle eu lieu en Haute Mésopotamie?* Actes du Colloque de Lyon (5-8 décembre 2005), *Varia Anatolica* XIX, Istanbul, De Boccard, 45-67.
- Sertok – Kulakoğlu 2002 Sertok, K. – Kulakoğlu, F., "Şaraga Höyük 2000", in N. Tuna – J. Velibeyoğlu (ed.), *İlisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 351-381.
- Strommenger 1971 Strommenger, E., "Terrakottaplastik" in "Dritter vorläufiger Bericht über die von der Deutschen Orient-Gesellschaft mit Mitteln der Stiftung Volkswagenwerk in Habuba Kabira und in Mumbaqaat unternommenen archäologischen Untersuchungen (Herbstkampagne 1970), erstattet von Mitgliedern der Mission", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin (MDOG)* 103), 25-34.
- Strommenger 1980 Strommenger, E., *Habuba Kabira, Eine Stadt vor 5000 Jahren*, Mainz.
- Strommenger – Kohlmeyer 2000 Strommenger, E. – Kohlmeyer, K., *Tall Bi'a/Tuttul - III, Die Schichten des 3. Jahrtausends v.Chr. im Zentralhügel E, Saarbrücken*.
- Tonussi 2019 Tonussi, M. "Ch. 7. Figurines and Small Finds", in E. Rova (ed.), *ARCANE V: Tigridian Region*, Turnhout, Brepols, 211-249.
- Van Loon 1977 Van Loon, M. N., "1974 and 1975 Preliminary Results of the Excavations at Selenkahiye Near Meskene, Syria", *The Annual of the American Schools of Oriental Research* 44, 97-112.
- Van Loon 2001 Van Loon, M. N., "Baked Clay Figurines and Models", in M. N. Van Loon

(ed.), Selenahiye, Final Report on the University of Chicago and University of Amsterdam Excavations in the Tabqa Reservoir, Northern Syria, 1967-1975. Leiden, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, 341- 407.

Yener 1990

Yener, K. A., "The Small Finds", in G. Algaze (ed.), Town and Country in Southeastern Anatolia, Vol. II. The Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük, OIP: 110. Chicago, 397-420.

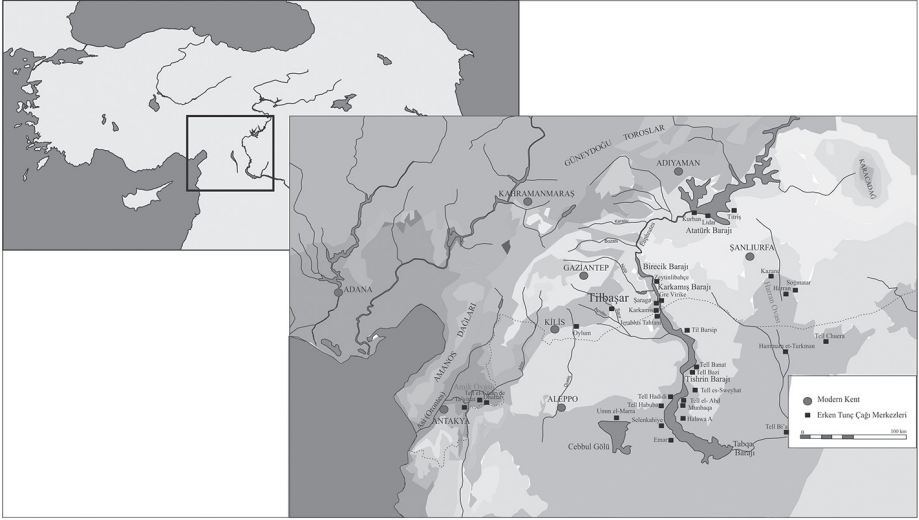

Fig. 1 Tilbaşar ve yakın çevresini gösterir harita.

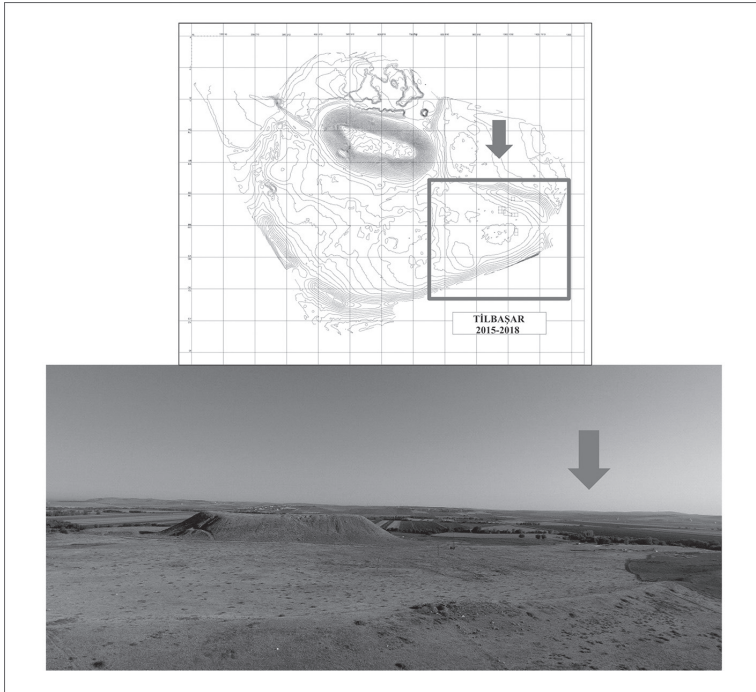

Fig. 2 Tilbaşar'ın topografik haritası ve Güney Aşağı Şehri 2015-2018 yıllarına ait kazı alanları.

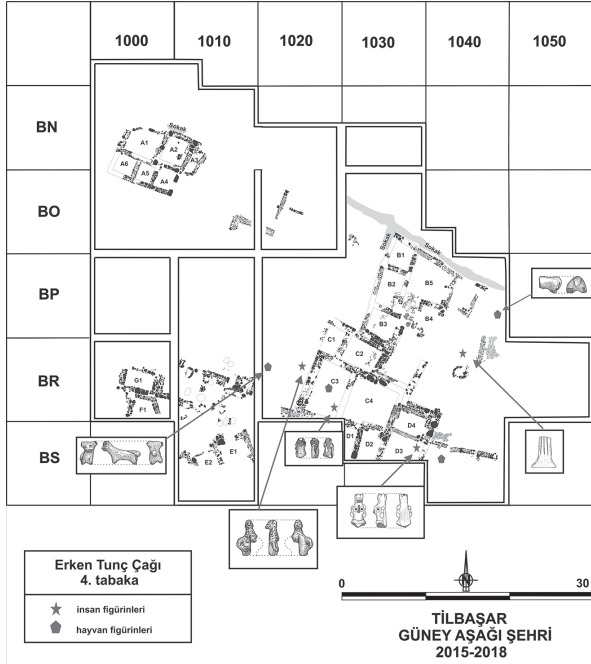

Fig. 3 Güney Aşağı Şehri 4. tabaka pişmiş toprak figürinlerinin buluntu yerlerini gösteren mimari çizim.

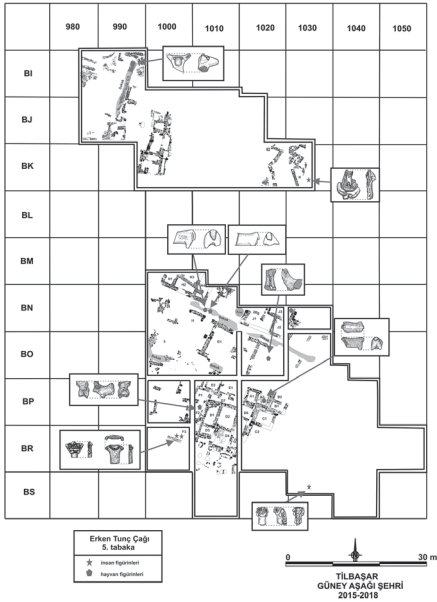

Fig. 4 Güney Aşağı Şehri 5. tabaka pişmiş toprak figürinlerinin buluntu yerlerini gösteren mimari çizim.

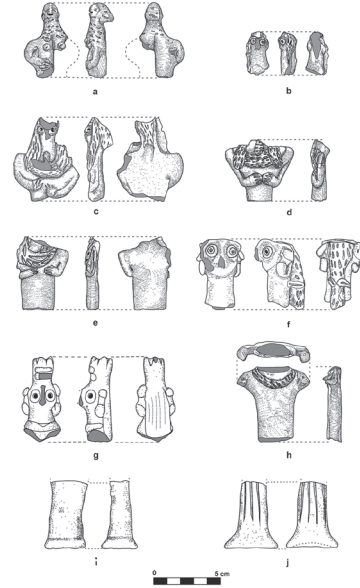

Fig. 5 Tip 1 (a), Tip 2 (b-h) ve Tip 1/2 (i-j) insan figürinleri.

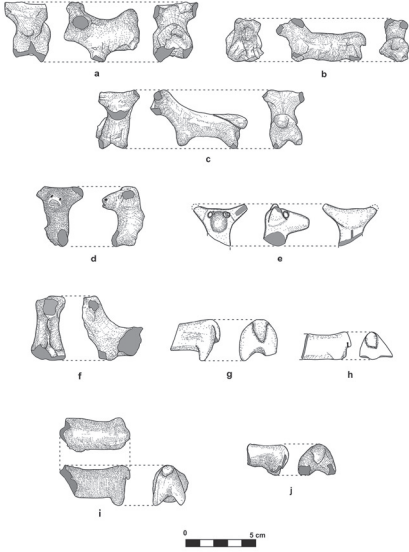

Fig. 6 Tip 1 (a-c), Tip 2 (d-f) ve Tip 1/2 (g-j) hayvan figürinleri.

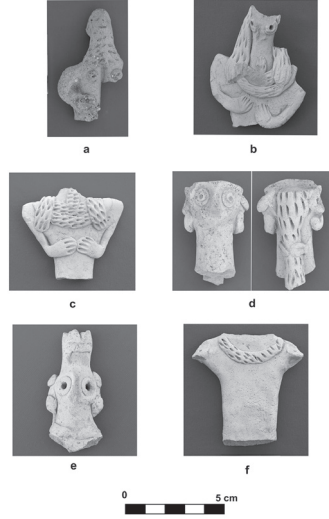

Fig. 7 İnsan figürinlerine ait seçilmiş fotoğraflar.

Türü	Tilbaşar Tip no	Orta Fırat Bölgesi (ME) Figürin Tipi	5. tabaka			4. tabaka			Yüzey ve tabaka dışı	Sur Alanı	Batı Sondajı	Toplam	Genel Toplam
			Mekan içi	Mekan dışı	Sokak	Mekan içi	Mekan dışı	Sokak					
İnsan Figürünü Üst Gövde	Tip 1	MEFT A 01	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	10
	Tip 2a	MEFT A 02a	2	-	-	1	-	-	-	1	4		
	Tip 2b	MEFT A 02b	-	1	-	-	-	-	-	-	1		
	Tip 2c	MEFT A 02c	-	-	-	1	-	-	-	-	1		
	Tip 2d	MEFT A 02d	1	-	-	-	-	-	-	-	1		
İnsan Figürünü Alt Gövde	Tip 1 veya Tip 2	MEFT A 01 veya MEFT A 02	-	-	-	-	1	-	1	-	2		
	Tip 1	MEFT Z 01	1	-	-	-	1	-	1	1	4	26	
Hayvan Figürünü	Tip 2	MEFT Z 02	1	1	1	-	1	-	4	3	11		
	Tip 1 veya Tip 2	MEFT Z 01 veya MEFT Z 02	1	-	2	1	1	-	3	2	11		
Toplam			6	2	3	3	5	-	8	7	2	36	
Genel Toplam			11			8			8	7	2	36	

Fig. 8 Figürin tiplerinin buluntu yerlerine göre sayısal dağılımı.